СПИРО ВАСИЛЕВ - ЗАГОРИЧАНИН.

ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА и лицата на
и
КОСТУРСКОТО БЛАГОТВОРИТЕЛНО БРАТСТВО В СОФИЯ. 1943/1944 г.

--- oOo ---

ЦЕНТР. ДЪРЖ.
КОСТР. А...ВЪ

СОФИЯ - 1960 ГОД.

СПИРО ВАСИЛЕВ - ЗАГОРИЧАНИН.

ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА и КОСТУРСКОТО БЛАГОТВОРИТЕЛНО БРАТСТВО В СОФИЯ.

ЦЕНТЪР ДЪРЖ. ИСТОР. АРХИВ

Беше през м.август 1940 год. Софийският вестник"Днес" в броя си от 19 август под подчертано заглавие биеше тревога по повод "Убийството на албанеца Дауд Ходжа", борбата между Гърция и Албания за областта Чамурия и албанското население в Гърция". Освен това вестника съобщаваше, че Костурско влизало в тая област, и че в него имало 37.118 албанци, 30.883 българи, 14.987 власи и 13.238 гърци, или всичко 96.226 жители. Веднага трябва да кажа, че тия цифри са абсолютно неточни и не отговарящи на истината. Истината относно населението в Костурско е, че то броеше около ~~80.000~~ 75000 жители, от които българи 45.000, турци и помаци 11.000, гърци 12.000, власи 5.000 , албанци 6.000, еврей 1.000 и цигани 1.000. Сведенията, които в."Днес" даваше, взимаше от италианския вестник "Джурнале де Италия", главен редактор, на който беше големият фашист и близък на диктатора Мусолини , Вержинио Гайда, и следователно, писанията не можеха да бъдат отминати от Костурското братство. Но не стигаше само съобщението на "Джурнале де Италия" от 19 август; ето че същият в."Днес" в броя от 4 септември с.г. сервира нова"новина", взета от сп." Релационн интернационеле", под заглавие: " Албанското малцинство в Гърция", като се мъчи да доказва, че не само болшинството от населението в Костурско е албанско, а че и самото то е в областта Чамурия следователно в Албания!... Както казах, едно твърдение и едни цифри ,непочиващи на нищо друго, освен на фантазия и желание на италианците да откъснат Костурско от Гърция и го присъединят към Албания, на която за крал тъкмеха граф Чано, зетя на Мусолини. Италианците, обаче не са да не са знаели, че Костурско е в Македония, и че през Илинденското въстание на 1903 год. то бе първо в борбата срещу турската империя на султан Хамид, и че през въстанието най-много жертви даде Костурско - 22 опожарени села, много убити и

ЦЕНТР ДЪРЖ. ИСТОР. АРХИВ

3

ранени и т.н.- неща, които най-добре знаеха италианските жандармерийски офицери , които "прилагаха" турските "реформи"в Костурско. Следователно, с нищо не се оправдаваше писаното от италианските вестници, че Костурско е в Чамурия, и че дадените цифри за населението не са точни. Нещо друго. При преброяването в Костурско през 1941 год. се указа , че 68% от цялото население е българско, и само 32% за другите народности. - гърци, албанци, власи, евреи

При това създадено положение от италианци и албанци през 1940 год. за Костурско, което положение, както казах Братството научи от в."Днес", който пък сведенията си черпеше от "Джурнале де Италия" и "Релационе интернационале", Костурската емиграция бе алармирана. Тъкмо по това време кабинета на д-р Кьосеиванов в София беше забранил всекакви събрания на открито и закрито, а и цензурата бдеше. Следователно настоятелството на Братството трябваше да действува "конспиративно"... но не се отказа от "борбата" с италияно-албанския блок срещу Костурско. На 8 септември настоятелството изпрати следното писмо под № 23 до ограничено число братствени членове: "П.Г., Настоятелството на братството, поради сериозните и решителни моменти за родния край, дълга му ~~наложи~~ да обмисли това положение. От друга страна настоятелството счете, че не му е по силите да вземе каквито и да са решения по тоя въпрос, без да се допита до вас, но тъй като не му е възможно да свика общо събрание, реши да покани някои само членове от братството, които съвместно с настоятелството, контролната комисия и ефорията да разменят мисли по тоя толкова важен и нетърпящ отлагане въпрос. На това заседание чест ни е да каним и Вас. Заседанието ще се състои на 10 того, вторник 6.30 часа след пладне в Македонския дом - ул."Пирот" 5 в салона на Македонската кооперативна банка. Молим за точност ! С поздрав: Председател:/п/ Спиро Василев; секретар: /п/ Методи Попов".

След състоялото се събрание, на което присъствуваха всички поканени, събранието избра комисия, на която възложи основно да проучи въпроса, изнесен от в."Днес" и да докладва в най-близко събрание. Комисията бе в следния състав: Дамян Илиев, Атанас Попниколов , Спиро Василев, д-р Ф.Атанасов и Йосиф Марков на която се изпрати следното писмо № 28 от 12 септември: "Драги

ЦЕНТЪР ДЪРЖ. ИСТОР. АРХИВ

4

съотечественици, Настоятелството на братството има чест да Ви натовари със задачата, въз основа решението взето в заседанието му на 10 того, съвместно с контролната комисия, Ефорията и група братствени членове, да изработите едно изложение до българското Правителство, Италиянската , Германската и СССР легации в София, в което да се изтъкне народностния облик на населението в Костурско, тъй като софийския в."Днес" в броевете си от 19 август и 4 септември публикувайки извадки от италиянските вестници"Джорнале де Италия"и "Релационн интернационале", в които се говори за албанското население в Гърция, изнасят неверни данни за населението в Костурско, а в това ясно личат и домогванията на една чужда страна към нашия роден край. Умолявате се, тоя проект да бъде изготвен в най-близки дни /дето се казва днес-утре/, тъй като преди да бъде написан на чисто ще бъде подложен на удобрение пред едно ново заседание. Вашето заседание ще се състои на 16 того, точно 6.45 ч. след пладне в канцеларията на братството. Уверени, че в тоя решителен за родния ни край момент ще вложите всички усилия и знания и че нещо пожалите време и труд за изпълнение задачата, оставаме с почитание: Председател /п/ Спиро Василев, Секретар:/п/ Методи Попов."

Комисията има две заседания, в които след размяна на мисли ,реши че въпроса не е от нейна компетентност и че той трябва да бъде отнесен до Македонския научен институт, известен със своя авторитет.Настоятелството напълно възприе становището на комисията и без да свиква ново заседание, на 20 септември отправи писмо № 30 до Македонския научен институт със следното съдържание: "Почитаеми Господа, вестник " Днес " в броя си от 19 август т.г. даде извадки от италиянския в."Джурнале де Италия" според който, давайки някакви сведения и данни за албанското население в Гърция дава такива и за Костурската кааза. Според тоя вестник населението в Костурската кааза било 37.118 арнаути,30.8 84 българи и т.н. Пак в."Днес" в броя си от 4 септември т.г. печати извадки от сп.Релационе интернационале" от 31 август т.г. според който се чертае границата на областта Чамурия, която обхващала западната част на Епир и започвайки от гр.Лерин, върви по дължината на албано-гръцката граница, минава покрай Костур и Коница, излиза на Йонийското море пред остров Корф и се спуска по долината на Йонийското крайбрежие към залива на Превеза. Както виждате и едното и

ЦЕНТЪР ДЪРЖ. ИСТОР. АРХИВ
(0500) 75-К000

другото съобщения са неверни и явно тенденциозно прокарани с една прозрачна цел, защото установено е от последното преброяване в турско време, че населението на Костурската каза беше 82.518 ж. от които 43.864 българи, 7.180 турци, 4.692 помаци, 4.410 арнаути-мюсюлмани, 13.812 гърци, 5.400 власи, 1.300 арнаути християни, 1.300 цигани и 1.650 евреи. А също така границата на Епир не почва от Лерин и не минава покрай Костур, нито пък тия два града се намират в Чамурия, а са неразделна част от героична Македония. Настоятелството на Костурското братство като прави достояние горното на почитаемия Македонски научен институт, моли го да изнесе самата истина пред световното обществено мнение по горните въпроси. Несъмнено тая истина е една и никога не отричана от хората на науката. Ние молим почитаемия Македонски научен институт да влезе в ролята си и парира всички попълзновения, от където и да идат те. Настоятелството на братството Ви моли, господа в най-близки дни да бъде уведомено за направеното от Вас; за да може то, ако Вие не сторите нищо, да го направи самото настоятелство. С братски привети: Председател: /п/ Спиро Василев Секретар: /п/ Методи Попов."

В отговор на писмото ни Института с писмо № 283/ 2.X.40 г. кани настоятелството на среща за размяна на мисли по повдигнатия въпрос. Недоволно от становището на Македонския научен институт, настоятелството на братството свика ново събрание от членове, пред които направи изложение за направеното от него. В това събрание, след размяна на мисли, и при тогавашната външна и вътрешна политическа обстановка, събранието даде мандат на настоятелството да следи създаденото положение в Костурско, прави възможното и държи връзка с членовете.

Но ето и нови обстоятелства във връзка с въпроса: На 30.X. Софийският вестник "Утро" - бр. 9377 - сервира на читателите си новината под заглавие: "Чамурия - областта, която Албания иска от Гърция", и "Какво представлява Костур". "Войната между Италия и Гърция избухна още и за албанската провинция Чамурия, която през 1913 год. бе дадена на Гърция против волята на Албания. Албано-гръцката граница в Чамурия бе коригирана още веднаж от посланишката конференция след световната

ЦЕНТЪР ЗА ИЗТОР. ... СВ

война пак във вреда на Албания.

Искането на Албания да й се върне провинцията Чамурия не е ново. То датира още от деня, когато Чамурия бе откъсната от тялото на Албания. В 1931 г. албанския професор Йокши издаде книга"Албания на всички албанци" в която между другото той казва: В цяла Южна Албания, от която най-главната област Чамурия бе всецело отстъпена на Гърция, живеят 163.303 жители, между които само албанци 99.895 души, т.е. 60% от населението. Гърците са само 22438. Главните центрове там са: Костурско с 96.226 жители от които : албанци 37.118 , българи 30.883, власи 14.987, гърци 13.238 / там се дават броя на населението и за другите околии - филати,Кумениц, Айдонат, Маргилитес, Парга./

Неосвободена Албания намираща се под гръцка власт, се простира главно покрай Адриатика чак до залива Комаро, с една дълбочина навътре в Гърция от 30 до 50 клм.и достига сегашната югославо-гръцка граница на едно протежение от 10 до 30 клм.

Костур се намира на около 20 клм. по въздушна линия от албанската граница, която целата минава по планинска област. На границата северо-запад от Костур се издига планинска верига с най-висок връх от 1400 м.; западно и южно се издига на границата планината Грамос, с най-висок връх 1535 м.; по на юг, зап дно и северозападно от Янина също се издигат на границата високи планини от 1500 до 1800 м. Въобще цялата област до Солун е пресечена от високи планини.

Костур има 10.308 жители и се намира на 681 м. над морското равнище. Западната част на града е разширена и е населена главно от гърци, бежанци от Смирна.

Костур в древността е бил известен под името Келетрон и се споменава за първи път от Тит Ливии. В 200-та година преди Христа той е бил завзет от римския консул Сулпиций . Византийската писателка Ана Комнина дава едно интересно описание на града в поемата си "Алексиада".

В началото на 19 век в Костур се заселили евреи, търговци на кожи, които развили кожухарската търговия до такава степен, че костурските кожухари имали търговски връзки с всички пазари в Европа и Америка.

Костур е важен църковен център и има 72 черкви, някои от които са доста стари. Костур лежи на западния бряг на едноиме-

ЦДИА
Архив

нното езеро, което е разположено на височина 820 м. над морското равнище; то има повърхност 24.5 кв.клм. Езерото има яйцевидна форма, с дължина 6 клм. и ширина 4.8 клм. дълбочината му е 7.5 до 15 метра". "

По повод изнесеното от вестниците "Днес" и "Утро" относно Чамурия, Костур, населението и пр[illegible] председателя на Костурското братство Спиро Василев на 30 септември 1940 год. отправи до директора на печата при Министерството на външните работи следното писмо: "Господин Министре, Настоящето обръщение към Вас има за цел да изрази голямото съжаление и скръб, които костурската емиграция изпитва от безпътицата и невежеството, с които печатът на България третира въпросите, засягащи национална кауза. Напоследък се забелязва едно надпреварване между големи вестници като "Зора", "Мир", "Утро" и др. да поместват сведения изходящи от заинтересовани страни, като представят някои населени с българи крайща, ту за албански, ту за гръцки, даже и италиянски само и само да се услужи или угажда на чужди каузи. На дадените от братството опровержения за установяване на една истина не се дава гласност. Неотдавна Виржинио Гайда във в. "Джорнале де Италия" в списанието "Релационе интернационале" и др. вестници бяха дали едно съобщение, че в Костурско имало 37.000 албанци, и само 30.х. българи.; съобщение напълно неверно и тенденциозно; тъй като фактически в тоя край няма никакви албанци, което се вижда от всички статистики от турско време /албанците в Костурско са около 6.000 / За срам на българския печат, това неверно твърдение беше предадено от наши вестници, без да се направи каквато и да е бележка или коментарии. Даденото от Братството опровержение не беше поместено от никой вестник, а и до днес не ни се позволява да издаде дори карта на Костурско с националностите, които населяват. [illegible]

Но понеже и в. "Утро" не даде опровержението, председателя на братството Спиро Василев, се яви лично пред директора на вестника Атанас Дамянов, който след като изслуша "оплакването" изказа "съжаление" за допуснатото от редакцията, направи строга бележка на сътрудника Наумов и ... битти давари - като, че ли нищо не е било. Ето и съдържанието на писмото, отправено от Братството до редакцията на в. "Утро" под № 36 от 1.XI.40 г.: "Господин редакторе, Братството ни Ви моли, в интереса на истината да дадете място на следното опровержение, по повод писаното във

ЦЕНТЪР ДЪ... ИСТОР. АР...ВИ

8

Вашия вестник брой 9377 поместено на стр. 7 под заглавие: "Места, за които се говори",в третото по ред място - Чамурия - областта, която Албания иска от Гърция" се казва , че в него имало 37.118 албанци, 30.883 българи и т.н.Преди всичко не е истина, уважаеми Г-н редакторе, че Костурско е в Чамурия; тъй като никой друг изследовател на Македония и Балканите до днес не е споменал подобна нелепост, освен сега албанския проф есор Йокиш. Напротив от памти века се знае, че Костурско е в границите на Македония и че е гранитната скала на българщината срещу нашествието на елинизма на север. И нещо друго, което Вие трябваше да знаете - Костурско е , което през Илинденското въстание 1903 г. в продължение на 80 дни остоява борбата срещу турските и арнаутски пълчища, които през това въстание опожариха най-цветущите и голями Костурски села, като Загоричани,Смърдеш, Дъмбени,Косимец, Вишени и др.; избиха повече от 6-700 старци и жени, оплячкосаха цело Костурско и т.н. и т.н. и най-сетне според последното турско преброяване, преди Илинденското въстание, в Костурско имаше 43.264 българи , 13.812 гърци, 7.180 турци и т.н.С почит; председател/п/ С.Василев"

Както се каза, правителството на Къосеиванов беше забранило събранията, печатане брошури и разпространяването им. Но за да не остане "длъжно" на "Джорнале де Италия" и "Релационе интернационале", настоятелството на братството отправи до директорите на горните вестници по едно писмо и то чак на 1.II. 1941 год. Ето и самите писма - № 6 до директора на "Джорнале де Италия" и № 7 до директора на списанието"Релационе интернационале". Предаваме съдържанието на № 6 : "П.Г-не, Костурското братство в София, в което членуват емигрантите от Костурско, Македония, българи вследствие писаното във вестника ви от 13.VIII 1940 год. какво в Костурско имало 37.118 албанци, 30.883 българи и т.н. Ви моли да приемете изпратените Ви два броя от цветната картина - панорама на гр.Костур с картата на Костурско и с автентичните данни и сведения за населението, което населява нашият край. Там ще видите колко черкви, училища, свещеници, учители и ученици имахме през 1911_12 учебна година, имената на видни наши народни будители, които още в 1860 год. поведоха борба срещу фенерската патриаршия за български църкви и училища и най-сетне имената на костурските революционери, които в продълж

Борбата с. Италианците 9

ние на повече от 15 години водиха борба и умираха за независимостта на Македония, и които през Илинденското въстание на 1903 г. дигнаха цяло Костурско срещу Турция на султан Хамида и в продължение на 80 дни умираха за свободата на Македония; в което въстание загинаха 81 бунтовници, 6-700 заклани старци, жени и деца, 22 цветущи и най-голями села, опожарени и оплячкосани от башибозуците, вследствие на което останаха без подслон, при най-люта зима 16.000 селяни При гореизложените факти ние Ви молим, Господин Директоре, да опровергаете писаното във вестника в името на справедливостта и в името на Македония. И нещо повече, ние ви молим да се застъпите за правата кауза на Македония. Уверени, че ще сторите нуждното оставаме с отличните си почитания:/п/Председател Спиро Василев; Секретар:/п/ Методи Попов". Същото съдържание има и писмо № 7 от 1.II.1941 год. адресирано до директора на списание"Релационе интернационале".

Така завършвайки"борбата" на 25.I.1941 год. настоятелството излезна със следното отправено до всички костурчани писмо в София, България, Европа и Америка - окръжно № 2 подписано от цялото настоятелство:"Драги съотечественици, В италиянския в."Джурнале де Италия" от 13 август 1940 год. и в сп. "Релационе интернационале"се появиха писания, в които се изнася между другото и това, че в Костурската кааза от общото население 96.226 /от къде ли вземат тая цифра?/ албанците били 37.118 , българи 30.883, власи 14.987 и гърци 13.239; а списанието "Релационе интернационале" в броя си от същата дата като говори за убиството на албанеца Даут Ходжа ни повече, ни по-малко, чертаейки границите на Чамурия в тая област вмъква и македонските околии Леринска и Костурска.... Щом горното стана достояние на настоятелството, веднага се свика разширена конференция на настоятелството, контролната комисия, Ефорията и всички подгласници. В тия заседания се взеха решения да се намери начин и се опровергаят непочиващите на никакви факти писания в горепоменатите вестници. За голямо съжаление, обаче, въпреки всички усилия отстрана на настоятелството, по независящи от него причини не можахме да дадем опровержение. Настоятелството, обаче не се отказа да изпълни взетите решения, като намери за най-удобен и възможен за времето начин за опровержение, начина да издаде панорама - цветна картина на гр. Костур с карта на околията, с автентични цифри за населяващите Костурско националности; колко

ЦЕНТР. ДЪРЖ. ИСТОР. АРХИВ

черкви, училища, учители, свещеници и ученици имаше българския народ през учебната 1911-1912 година; имена на народни будители от 1868 г. и най-сетне имена на апостоли и видни революционни дейци, борци за свободна и независима Македония, работили от 1896 до 1903 г. С тия данни и факти настоятелството сметна , че"опровергава" изнесеното от поменатите вестници от една страна, а от друга дава възможност на своите съотечественици да имат на ръка една хубава картина, данни факти и имена на заслужили свои близки-борци ; и най сетне младото костурско поколение да знае и се кордее с героичния си бащин край. Настоятелство: Председател /п/ Спиро Василев от с.Загоричани; Подпредседател:/п/ Йосиф Кондов от с.Мокрени; Секретар:/п/ Методи Попов от село Нестрам, касиер /п/ Григор Пандов от с.Смърдеш, членове /п/ Христо Д.Каракашев от с.Дъмбени /п/ Андрей Галев от с.Смърдеш и Димитър Кузов от с.Черешница".

Но ето че през м.април 1941 год. германската армия прегази Югославия и Гърция. България като съюзница на Германия, за ортаклъка си "получи" Пирот, Враня и Ниш и "сръбска Македония"или Южна Сърбия както сърбите я наричаха; а от Гърция получи Западна Тракия - от р.Марица до р.Места - и Източна Македония от р.Места до р.Струма - градовете Кавала, Драма, Серес, Демир-Хисар. По тоя начин вън от пределите на България от македонската земя останаха околиите - Солунска Кукушка, Енидже-Вардарска, Воденска, Кайлярска, Леринска , Костурска /без Берска и Кожанска, за които евентуално не би претендирала..../ Пиринска Македония беше в границите й.

След като поменатите македонски земи останаха вън от пределите на България, но окупирани от германски и италиянски войски, положението на българите там стана много тежко, непоносимо - като под окупация - ограбвано, безпощадно ограбвано; от друга страна и тормоза, че защо само тая малка македонска земя остава вън от България? Защо я задържат окупаторите, след като Гърция като противник е бита , като държава не съществува? Така поне смяташе населението в тия покрайнини. Дори двете жени от село Руля, които през м.май 1941 г. срещнах на пътя сетиха се да кажат :"Ба шо во пусто, желки да без дур сега ни фтасвая" - т.е.Какво стана костенурки да бяха, досега щяха да пристигнат, става дума за български войски в Костурско. Така мислеше българското население останало вън от пределите на България,

ЦЕНТЪР ЗА ИСТОР. АРХИВ

под германска и италиянска окупация в "бивша"Гърция...

При това положение в Костурско след април 1941 год. Костурското братство в София се замисли за своя роден край и за положението на своите сънародници. За това през първата половина на м. април ~~беше, когато~~ настоятелството свика голямо братствено събрание в Македонския дом за размяна на мисли по новосъздаденото положение в Костурско. На събранието, на което присъствуваха повече от 200 мъже и жени, председателя Спиро Василев направи доклад по положението , по който доклад се изказаха мнозина от присъствуващите, след което се поставиха и много въпроси на които Василев отговори и постави въпроса: Не намира ли събранието за нуждно да се избере една комисия, която да замине за Костурско да види положението и докладва за виденото и чутото; а също така да се избере и един комитет, който да се грижи за събиране на средства, с които да бъдат подпомогнати евентуално нуждаещите се наши съотечественици и сънародници в Костурско?

След размяна на мисли единодушно се реши в комисията, която ще замине да влезнат хора , които съе минало са там и да бъдат застъпени и четирите "кола" - крайща. Събранието се спре на деятели от миналото, като избра от "Пополекол" Дамян Илиев, от "Костенарията" Георги Христов, от "Нестрамкол" Григор Костов, от "Корещакол" Пандо Киселинчев и председателя на братството Спиро Василев. В Общокостурския граждански комитет бяха избрани: Георги Киселинчев, д-р Ф.Атанасов, Благой Фанев, д-р Д.Палчев, Тома Бакрачев, Тръндо Николов и председателя на братството Спиро Василев. Задачата на комитета бе да събира средства и влезне във връзка с Костурската емиграция в провинцията, че и там да се образуват комитети. Такива се образуваха в Бургас, Пловдив, Варна и Добрич.

Комисията, снабдена със средства от комитетите и документи за пътуване от Военното министерство, към 15 май, без Григор Костов, много тържествено изпратена от костурчани в София и специално дошлите от Бургас,Варна и Пловдив костурчани за да изпратят"много здраве" на своя борчески роден край Костурско - тръгна за Иерусалим.. Всички в комисията са хора на възраст, които по политически причини още от турско време са напуснали Костурско и най-малко по 30 год.

ИСТОР. А...

не са се връщали там. Отиването, значи е с голям ищах-желание, и горди дори, че на тях се пада тая чест.

Първата ни задача бе да се доберем до Битоля, където предполагахме, че непременно ще намерим наши сътечественици, от които ще се информираме, на първо време за положението и където ще видим какво ще трябва да правим по-нататък. До Скопие пътуването бе с автомобил, следователно на време пристигнахме, обаче от Скопие до Битоля пътя вземахме заповече от три часа. Но ето ни най-сетне и в Битоля. Тук са учили Дамян Илиев и Георги Христов аз за пръв път идвам в Битоля. Битоля беше седалище на втория Македонски революционен окръг, където са работили за свободата на Македония най-голямите - Дамян Груев, Пере Тошев, Гърчо Петров и др. по-млади.

Както и предполагахме в Битоля намерихме дошли от Костурските села наши сътечественици, а също и хора от Леринско и Воденско. Те са дошли като представители ,изпратени от тия околии да се информират за положението и"поканят" българската войска до отиде и в тия крайща... Срещата е мила,скъпа - гледаме се, разбираме се, но никой не почва. Но ето че бай Андрея , 60 год човек от с.Куманичево, нарушил мълчанието - "Не ме радвате деци, шо мълчите,кажвайте, галиба не ние арна работата. ... Ама ние го пущиме поясо.Що ки е писано....." - т.е. идат не идат български войски в нашите крайща, гърците узнаха,за последен път се уверихa , че ние сме българи и че не ги желаем... Ни в клин, ни в ръкав, Спиро Василев задава въпрос:"Как се чувствуват децата които са родени след 1913 год. след гръцката окупация - чувствуват ли се българи?" Не само смутен, но и възмутен бай Андрея, треперящ отговори:"Аре,шо велиш , во то време от 28-29 години гръцко робство смениме и капите и плячките и езико,само во икимато кога одеме прикажваме на гръцки; ама духо и сърцето не и смениме" и добави - "на гърко не му помоза ни джезата, ни апсо, ни катарсикото,со нищо не можеа да не кутне", и подкани другите присъствуващи да потвърдят казаното от него."Но кажете, кажете Вие, които идвате от София, що става с нашите места ? Ето вече повече от 40 дни откато българската войска окупира по-голямата част от Македония , а остана по-малката в границите на Гърция и то окупирана от германци и италиянци. Или пак само нашите крайща ще оста-

ЦЕНТЪР ДЪРЖ. ИСТОР. АРХИВ

нат под робство....." - запита и като че ли не дочърши младия племеник на Панайот Наумов от село Апоскеп, бивш учител в Костур, убит от гърците през 1913 год. в Костур.

При тия сведения нашето желание час по-скоро да отидем се засили. В Битоля повече работа нямаме. На ден св.Кирил и Методи поехме за към родното Костурско. Граничната линия минахме без никакви формалности. Пред гр.Лерин бяхме спрени от германски патрул който ни претърси за оръжие.След неколко минутен престой, поехме шосето Бигла - Псодери, стари познати места. Слизайки от Желево за към Руля, отдалече забелязахме не се движат по шосето две жени, които спираме, С.Василев, който е при шофьора, слиза от колата и на гръцки запитва двете костурчанки:"моля ви се от къде сте и кое е насрещното село? /то бе Руля/Като че ли ни познаха! Спогледаха се и на чисто гортурски-корещарски диалект и двете отговориха: "море,айде кажите кога ки дойде нашите?Що во пусто ,желки да бе а, дур сега ки фтасваа; дур кога ки чекаме"?..... И ни поканиха да посетим селото им. Какво можахме да им кажим? Излъгахме, че навръщане, ще посетим селото.....и продължихме за Брезница.

Св.Кирил и Методи с.Брезница за пръв път след 29 години празнуват тоя празник на славянските равноапостоли, които преди гръцкото настаняване в нашия край най-тържествено се отпразнуваше. Спираме пред бакалницата на гръцкия в селото даскал Илия. В бакалницата е и неговия син,завършил тая година гимназия, ще се записва студент в Атина. Със спиране на колата почти целото село е около нас Некои ни знаят, други са чули за нас. Аз водя разговор с даскала, с бъдещия студент и с току що пристигналия кмет. Нали сме си свои с малко приказки се разбрахме по всички въпроси...." Щом за сите лугя ки има место во тая зема, щом секи човек ки си пули работата, ке си е знае верата и народността"ендакси имасте",т. е. работата е в ред"....Сбогувахме се с брезничени и поехме пътя за Смърдеш, родното село на Чекаларов и Кляшев.

Смърдеш ! Колко и какви спомени за революционното движение в Костурско! Изгоряло цялото на 9 май 1903 г. дало 90 убити, селото е на стотина метра от шосето и е "граница"между германците, които държат Костурско и италиянците, които "държат"Албания. Отбиваме се. Цялото село ни посреща през голямия чинар и чешмата. Смърдешени са горди. Не е лесно да си съселянин на Чекаларов и

ЦЕНТЪР ДЪРЖ. ИСТОР. АРХИВ

Кляшев. След почерпка и разпитване за близки и познати, каквито имат много в България, и тук същите въпроси, както в Битоля, с Рулчанките, Брезница и т.н. Дори един рече "кой знае, много мина, та не ми се верва!... значеше "няма да дойдат"... Времето напредваше трябваше да гоним Косинец, от където е родом един от спътниците. А в Косинец ще трябва да пратим хабер и в Дъмбени, от където трябва да дойдат да се видим. Придружени от смърдешени до шосето поемаме за Косинец. Ще минем между Смърдеш и Капещица, исторически места от Илинденското въстание, където ставаха ожесточени сражения за превземането на гр. Билища. Но ето ни на албанска "територия" и селото Капещица е в Албания. И тук минаваме граница. Италиянците не ни потърсиха документи. От Капещица до Лобаница е само 5-6 клм. Вали дъжд. Лобаница - родното село на легендарния Дичо Андонов, загинал в сражението при "Локвата" с цялата си чета от 13 мина, възпет от Лазар поп Трайков в поемата му за сражението. Поради дъжда, помолихме лобаниченци да дойдат в Косинец което е само на 2 клм. от тях.

Ето ни в Косинец, родното село на възрожденеца иконом Търпо Поповски, на легендарния Насо Кършак, другар на Москов, Кляшев. Но тук и първия "инцидент" . Слезнахме от колата, другарите се отправят за центъра. Аз се отбивам на чешмата да пия вода. Там е млада косинчанка, с която много естествено завеждам разговор: "шо чините, шо прайте". Каква бе моята изненада, когато моята събеседница троснато ми заговори на гръцки /значи знаела е български/ "Говорете гръцки. Тук е Гърция, и гръцки трябва да говорите". Събраните селяни и моите спътници правят сеир и очакват резултата от срещата между двамата неприятели. Селяните, които добре познават своята съселянка, като гъркоманка, очакват с нетърпение завръщането ми, за да узнаят края на тая среща; но моите спътници, които пък знаят, че няма да й остана длъжен успокояват селяните..... Но не се разбрахме, макар че е била роднина на Насо Кършаков, много е живяла в Атина , където имала и имоти. Прибрали сме се в квартирата, до 1 часа през нощта цялото село се извърве да ни види, да чуе, да разпита за свои, за приятели. В тая късна доба, помолвам косинци да изпратят хабер в Дъмбени, утрепано да дойдат дъмбенци да се видим, тъй като пътя шосето не минава през това село, а от друга страна, не можим пренебрегна Дъмбени, родното село на Лазар поп Трайков, Лазар Мосов и др. след което се отдадохме на сън.

ЦЕНТЪР ДЪРЖ. ИСТОР. АРХИВ

15

Часът е 5.25 май. Събуждат ме и ми съобщават, че дъмбенци са пристигнали. Ставам. След мене стават и другите. Лично никого не познавам. Чувал само за Лабро поп Филипов, син на стария комита поп Филип. Разговора върви бавно, мудно. Дъмбенци са тежки, реалисти. Разбрах, че са добре информирани по политически въпроси. Ако живеят в село.....С тях най-добре се разбрах, с Лабро поп фильов и Коста Търповски, който в последствие идва в София. На поканата да посетим селото им, както казах, поради далечината от шосето и немане път за автомобила, отклонихме. Часът е 10. Готвим се за път. Цялото Косинец е излезнало да ни изпраща. Разбрах, че тук ще има виканици на "ура". Казвам на някои, че това е съвсем излишно, ако не и смешно, и моля да мине без това..... Качвайки се в колата, не мина без едно..... Няма нужда да казвам, че и косинчени и дъмбенци още се надяваха, че ще дойдат.. но можи и да не дойдат, защото мина повече от месец...А рулчанките нъли казаха "желки да беа, ки втасвая"....

Пътуването ни, макар и българи е със строго определено време. Колата кара доста бърже. Минаваме през опожареното с.Св.Неделя, после набързо през Четирок, Тиквени, в десно виждаме да се влачи и белее р.Белица, а зад нея селата Желегоже, Цакони, Изглибе и др. Изкачваме се за "Фурка", от където виждаме бистрото и тихо като тепсия костурско езеро и вълшебния от вън гледан Костур. Слезнахме от колата. Града е само на 5-600 метра от нас, но по понятни причини, на първо место поради слабите документи, не се отбиваме в града, а предлагам да си омием краката в езеровите води....От Хрупища е нашия съпътник, за там ще вървим - Георги Христов е ир бивш учител там. От тук до Хрупища е само 8 клм. а пътя е като тепсия. Незабелязано пристигнахме края на града, от където забелязахме, че над общината се веят две знамена, наред с германското и гръцкото. Достатъчен повод да обърнем колата обратно, защото както казах, документите ни бяха слаби. И така през Дупяк, Кърпени, моста със същото име, по шосето от ляво Маврово, Личища, а понатам Апоскеп, Сетома, Шесетово и др.села. минаваме Горенци в десно Чурилово и Куманичево, в лево Въмбоки, Олища и манастира св.Врач, ето ни на "Ърто" при водениците, от където се виждаме историческата от въстанието 1903 год. "Върбица", а под нея родното ми село Загоричани!. Загоричани със чисто българско население, познато е от въстанието, от

ЦДИА ИСТОР. АРХИВ

16

борбата , която е водило за национална и политическа свобода; познато е, че е родно село на основателя на социализма в България и водач на тесните социалисти, а впоследствие и комунисти Д.Благоев; че от тук бе и известния в България полковник Анастас Янков, че единия от първите апостоли на Македонската революция за Костурско Кузо Стефов бе родом от Загоричани. И най-сетне известно е и от това, че през 1903 год.изгоря цялото, 506 къщи, а през 1905 год.бе нападнато от гръцка банда, която уби 59 жители и един еврейн и раниха 6 души от Костур.

Слезнали от автомобила да отпочинем и съберем сили, умуваме "вчера беше "Св.Кирил и Методи" , макар и окупирана, Гърция е държавата тук, и законите са в сила за местните жители . Ами, ако вчера загориченци са празнували празника, както това направиха в Брезница? Няма ли да дойде нашето идване в село, като провокация?Умуваме, а в село не виждаме нищо да шава.....

Десет минути след напускането на "Ърто", незабелязано сме в Загоричани, още при първите къщи слезнахме от колата, и въпросите следват един след други за близки, за приятели, за познати. През целия ден и късно през нощта извървяхме цялото село. Другия ден, макар и работен, бяха дошли селяни от близките села: Куманичево, Въмбоки, Олища и Бобища да питат и разпитват за свои, за политика, за положението, за"нашите"....Навсякъде, и в Загоричани още смятат че ще дойдат."Башка тюрлю оламаз" се провикна Бабала....Часът е 3 сл. обед, трябва да напуснем и Загоричани, че да гоним Битоля. Раздялата в Загоричани е сърдечна, но и мъчна "аджеба ке дойдат ли" на ухото ме пита едничката ми сестра....Целунах я и я оставих без отговор!.....

Изкачваме "Дауло" 1200 м. височина . Спряхме се да се нарадваме на някои моменти от Илинденското въстание през 1903 год. От тук виждаме "Върбица", владения 23 дни градец Клисура, а още по-наляво белее се Невеска, който също за няколко дни беше в наши ръце. От там се прощаваме с Пополекол, с бистрото костурско езеро, с гори и поля.....

Слизайки надолу за към с.Елеово в ляво от нас с.Сребрено, през Зелениче, на пътя ни спират селяни. с.Зелениче е голямо и богато село. Цялото е излезло на шосето. Въпроси, въпрос, но на въпроса "право кажите,да чекаме, да вярваме ли още, шо ки дойде, или да го

ЦЕНТЪР ДЪРЖ. ИСТОР. АРХИВ

посечиме умуто"... Какво можехме да кажем? През Горско, Айтос, на среща ни Сурович, Петерско и езерото, продължаваме по шосето без да изпуснеме от очи Екши-су, Церово, в ляво банишката гара, в дясно Забърдени, автомобила фучи по правото шосе, което минава през Долно Върбени и стигаме старата сръбско-гръцка граница, която преминаваме без формалности, и след миг сме в Битоля, която напустнахме преди четири дни.

Както казах, първата ни среща с кортурчани бе срещата с двете рулчанки. С тях, на пътя повече неможеше и да се приказва. Но едно не може да се забрави, че те казаха"желки да бе а, дур сега ки фтасваа"... Срещите в Бресница с даскала, бившият кмет и студента бе чиста, ясна:"щом за сите люгя ки има, леп и работа за сите - ендакси имасте"... Със смърдешени и косинчени нямаше върху що да спорим- права за всички, лоялно държание с бежанците, и да дочакаме края на войната...." Мир,свобода и хляб ", гордо завършиха дъмбенци, потомци на Лазар поп Трайков, Москов... Същото и същите разговори в Загоричани със загориченци, бобищени, олищени, бъмбочени и куманичени - "да дойде и кладе рет"!... На ентусиазираната загорицка младеж криво ли й стана като й се каза" щом искате правда, ред и свобода, защо я отричате на"просвигите - бежанците в селото"? Като че ли не бях правилно разбран. Дух, костурски дух, "Всичко можеш да скриеш от люгята, и крайдейне, и пиян човек, и лоша жена, ама духо, духо не се скрива! Що сне криви ния, така сне учени от дедой-прадедой", каа ми една жена в Косинец, като й казах, че много бързате... Същото бе и в Зелениче. И навсякъде тогава в Македония под гръцка власт. Можеше ли тогава, при това настроение и положение на публично място или събрание да кажеш на кортурчани: "Не бързайте, полека. Войната още не е свършена, не се знае що можи да стане", но в Загоричани и на Дъмбенци казах:"Да чекаме"....

Така завърши мисията си първата делегация на Братството в Костурско. На публичните събрания станали в София, Варна и Добрич Пловдив и Бургас, члена на делегацията и председател на братството Спиро Василев изнесе впечатленията пред големи публични събрания, масово посетени от македонската емиграция и специално от костурчани.

Образувания Общокостурски Граждански комитет през това време беше подел инициативата и събираше средства за подпомагане нашите съотечественици Първи костурчани в София се отзоваха на

ЦЕНТЪР ДЪРЖ. ИСТОР. АРХИВ 18

поканата на комитета и бяха щедри. След тях пловдивци, бургазлийте и т.н. като първа вноска стигна над 800.000 лева.

И действително нуждата от средства не закъсня. През лятото на 1941 год. в София пристигнаха 118 младежи от Италия, пленени като гръцки войници, всички костурчани. За тях Комитета изразходва 125.000 лева и положи много грижи за настаняването им или за препращането им по родните места през Битоля.

Войната между Гърция и Италия и Гърция и Германия влоши извънредно много икономическото положение на Гърция, а от там, безпорно и още повече на нашите сънародници в Костурско. Тогава в Гърция всичко липсваше- храни, сол, захар, петрол, лекарства А границата при Лерин се"пази" от български войници, които костурчани очакваха всеки ден, следователно преминаването й беше лесна работа, за това и много често прескачаха през годините 1941,1942, 1943 г. от където , т.е. от Битоля се снабдяваха с каквото можеха да намерят и отнасяха в Костурско. Така"удовлетворявани", те почнаха да прескачат и из вътрешността на България, спец. в София на свиждане при близки да получат каквото могат, па дори и да разменят гръцки драхми, обезценени тогава, но приемани от БНБ от бежанците, с едно само удостоверение от Братството, че действително лицето е бежанец. Така, че на Братството се създаде грамадна работа, в издаване на удостоверения и ходатайства. А Комитета, в много случай трябваше да подпомага със средства бежанците, особено немащите и драхми. Прижданието на бежанци имаше и тая причина, че през 1941 год. бе неплодородната всеки трябваше да потърси и храна. Но в това отношение трябваше да се замисли по сериозно. Трета една причина за създаване на "емигранти" в България е и тази, че след като германците предадоха Костурско на италианска окупация, по клевети на гърци и на офиц. гръцка власт в Костур, че костурчани, като славяни са и комунисти, италианците в много села и особено в Загоричани и Четирок извършиха страшна обезоръжителна акция, с масови побойща и инквизиции. За да се провери цялото това положение и положението с прехраната за Битоля замина председателя на братството г. Спиро Василев. Това е през февруари 1942 год.

След няколко срещи с официалните власти и бежанци в Битоля, уверил се за действителното положение на нашите сънародници в Костурско, че става застрашително, ако не бъдат на време подпомогнати от страна на власта с чувствителна помощ в храни, населението ще бъде

ЦЕНТЪР ДЪРЖ. ИСТОР. АРХИВ

изложено на формен глад. Областният директор тогава в Битоля биде убеден от Василев и пристигналите в Битоля костурчани, че час по-скоро трябва да бъдат подпомогнати и заедно с директора Хр.Гуцев за София замина и Василев, и двамата заедно с Комитета се явиха в Министерския съвет да искат храни вече не само за Костурско, но и за цяла Македония под гръцка власт. Министерския съвет послуша молбата и отпусна 1.000.000 кгр.царевица.

Така разрешен въпроса с подпомагане населението с храни, Комитета реши да изпрати комисия в Костурско, която на самото място да раздаде отпуснатата царевица от 300.000 кгр.Комисията се състоеше от: Спиро Василев, Тома Бакрачев, Тръндо Николов и Димитър Порязов. С пристигането си в Битоля, комисията се представи на областния директор г.Гуцев,който можа да уреди въпроса с пътуването ни. Превозното средство за пътуване се състоеше от една малка лека кола от две места и при шофьора едно. Така че в колата можаха да се качат двама само - Василев и Порязов, а при шофьора се настани офицера за свръзка при германците подпоручик Калчев, родом от с.Жужелци Костурско. Целта на отиването ни беше: понеже царевицата ще се предава франко гарите до определените пунктове за стоваряне, за което се изискваше съгласието на италиянските окупационни власти, които трябваше да дадат превозно средство - камионите. И така на 12 април 1942 год.потеглих за втори път за Костурско точно една година от обиколката ми през 1941 год.

Костур! Познавам го ~~още~~ от 1900 год. От 1910 година не ~~съм~~ идвал ~~в него~~. Сега,качен в лека кола, с български офицер и войник шофьор, минаваме през града и се отправяме при началника на гарнизона полковник Джовани. Прие ни много любезно. С Калчев се познавали от миналата година. Мен представи за председател на костурската емиграция в България, а Димитър Порязова за секретар. Изложихме целта на идването ни, изслуша ни внимателно,помолихме полковника да ни даде пълната си подкрепа да изпълним благотворителната си мисия към населението от Костурско, което знае се, че гладува. Г.Джовани веднага постави въпроса: "тия храни, които ще внесете, само за селското население ли ще бъдат , или въобще за гладуващите в Костурско"? Схванах , че се отнася и за гръцкото население от града, не дадох възможност на полковника да се усъмни в благотворителната ни мисия, разбира се,че за всички костурчани

ЦЕНТЪР ДЪРЖ. ИСТОР. АРХИВ

които имат належаща нужда" ~~каза~~. Той се усмихна.... След като по принцип въпроса се разреши , полковника каза" г-да, утре заминавам за Корча. Ще влезна във връзка с дивизионния командир, който сигурно ще се съгласи да се отпуснат камиони, но трябва да взема съгласието му. За това ,обаче, ще трябва да почакате десетина дни, колкото ще трае обиколката ми. А до тогава ще бъдете гости на гарнизона." Калчев каза, че не може да остане, ще си замине за Битоля и след 10 дни ще се върне да вземе нас. Аз казах на полковника , че съм родом от близкото село Загоричани, където имам сестра и там ще отида да гостувам, а Порязев - родителите му живеят в Костур и ще остане при тях. На мен се предложи карабинер да ме придружава в село, обаче по съветите на сестра ми, че няма никаква опасност,следователно няма нужда от такъв, всеки тръгна по местата - Калчев замина за Битоля, Порязев остана при родителите си, а аз със сестра си излезнах да търсим лодка и отидем до Хаврово , от където ще продължим за село.

Още на втория ден от пристигането ми в Загоричани,още преди да съм излезнал от квартирата и да съм се срещал с който и да било, в село пристигна старши карабинер и със заповед от адютанта на гарнизона поручик Ревали, веднага да замина за Костур. Разбра се, всички в къщи останахме с дълбоко убеждение, че тук има извършен донос от страна на мои съселяни, и по искане на гръцката в Костур власт, "викат "ме. И не се излъгахме. Работата излезна такава, каквато я предвидихме. Отидох в Костур и се представих на адютанта. Сторих се на изненадан, когато г.Ревали ми съобщи , че имало донесение, какво, не съм дошъл за никаква царевица, а съм дошъл да права пропаганда.... Възмутен и след като категорически отхвърлих клеветата, която нареках"долна гръцка клевета" помолих поручика, ~~че~~ ако нямам други"престъпления" към окупационните власти, или веднага да ме освободи, да замина за Загоричани, или пък да ме предаде на поста в Клисура, от където ще намера средство за да си замина. Понеже бях много категоричен, дори дързък в държанието, и чет поручика се видя в неловко положение, смекчи езика, т.е. обърна колата, още повече че и полковника го няма, а той знае, че ми е разрешено да остана в село. Инцидента се приключи, като заминах за село с друг старши карабинер. Върнах се в село като победител, доносниците останаха смутени, а цялото село тържествуваше.

Бързо изминаха прекараните в село 5-6 дена между

ЦЕНТЪР ДЪЛЖ.
ИСТОР. АРХИВ

близки и приятели. Оставаха ми да чакам още неколко дни. Какво да се прави в село, когато е време за работа. Реших да използувам тия дни, и със сестра ми и един роднина отправихме се през Олища ,манастира Св.Врач, Черешница за родното село на жена ми Блаца, след което да продължа през Вишени-Шестеово-Сетома-Костур ,където да дочакам завръщането на полковника и подп.Калчев.

Виденото с очи и оплакванията в селата Олища ,Черешница и Блаца ме разочароваха и възмутиха. След три дни завърнах се от Блаца в Загоричани. Какво видях и чух в тия села? През 1941 г. нямаше плодородие. Не се роди:жито,варива ,нито трева за добитъка. Населението в цяла Гърция гладуваше. Маса свят от юг беше плъзнал до Костур да търси храни, които също така и тук липсваха. Мъчно мога да опиша виденото. Хората събираха млечник, употребяван храна за прасетата, вареха го и се хранеха . Продаваха си мило и драго за кора хляб. Въпреки това тежко положение за населението,италиянските окупационни власти не бяха в положение да го подпомогнат с нищо, тъй като и те едва имали за себе си. Затова пък, команди от войници бяха тръгнали из селата точно през тия дни, когато аз бях по обиколка из селата около Загоричани и по кърджалийски начин събираха от населението във вид на"реквизиция" варива, месо,яйца "за нуждите на войската".На сила караха селяните да носят дърва в града. Слабо е казано"на сила".Населението из тия села кански беше писнало и молеше за помощ. Можех ли да помогна?За всички тия прояви обаче донесох в София където трябваше и молех за закрила на населението в окупираните от италианците области. Италианците"приятели" и"съюзници" на България преследваха българското население в окупирани от тех части в Македония.

След изтичане на 12 дневния срок, завърнах се в Костур, където намерих подп.Калчев в очакване на полковника, който пристигна същия ден. Отговора бе в положителна смисъл - царевицата да бъде пренесена с камиони от италианците, а на гарите ще се изплаща със суми от гръцката зембанка, която ще събира стойността от населението при предаването. Напълно се съгласихме с полковника ,който същата вечер ни сервира вечеря в клуба, и ни води на войнишко театро. Докладвано му,галиба за инцидента с мен, да не остане неликвидиран, г.Джовани повдигна въпроса пред г.Калчев, който нищо не знаеше за него, искайки да

ЦЕНТЪР ДЪРЖ. ИСТОР. АРХИВ

хвърли вината върху мен. След малък спор, счетохме инцидента за ликвидиран и на 13 -тия ден напуснахме града доволни, че си изпълнихме дълга към сънародниците си. При много хубав пролетен ден през Дауло-Суровичко-Лерин в Битоля.

В Битоля останахме два дни за срещи с официални лица и наши хора, които осведомихме за направеното в Костур и заминахме за София. Както в Битоля и в София ни се потвърди, че въпроса с царевицата влизал в друг път, с нея ще разполага военното представителство в Солун, което с подкрепата на германските военни власти по-лесно щело да разпредели и предаде царевицата. За тая цел преди ден-два през София минал и заминал за Битоля пор. Младенов, който като представител на Битолския Областен директор, ще разпорежда. След подробния доклад, който направих пред Комитета за направеното в Костур, нам не оставаше нищо друго, освен да наблюдаваме и да чакаме. Предположението, изказано пред Комитета, че работата минава в ръцете на "вълци", за жалост, се сбъдна - работата стигна до изложение дадено на министър председателя да потърси вълците и за това в Костурско вместо 300.000 , отидоха около 120.000 кгр. царевица и вместо по 54 драхми, продаваха по 82-120 драхми оката, като разноските които Комитета направи по тая царевица и моите неприятности в Костурско бяха капак. Така завърши въпроса с "прехраната" на костурчани. Забогатяха неколцина.

Вследствие на недоверие към българите в Костурско, през лятото на 1942 год. италианците, по донесение на гърците беха предприели нова обезоръжителна акция. И инквизицията била много по страшна от първата. От българите се търсеше много оръжие, прибрано през време на гръцкото остъпление. Вследствие на това обезоръжаване, нова вълна от бежанци пристигна в Битоля. Нови средства Комитета трябваше да праща, без да може да подпомогне бежанците, които пълнеха Битоля и селата. Протестите, молбите до правителството и италианската легация не даваха резултат. Народа страдаше от "сватовете" ..... и се молеше на Бога!

В първите дни на януари 1943 год. в София се пръсна слуха, че в Трикала били осъдени на смърт и екзекутирани шестина младежи от с. Дъмбени, обвинени от гърците че били комунисти. За нещастие това известие се потвърди. Братството протестира пред италианския пълномощен министър и в знак на протест на 31 януари,

ДЕНТР ДЪРЖАВ. ИСТОР. А.. .В

по случаи 40 дни от смъртта им, по инициатива на братството в черквата Св.София се отслужи тържествена панахида, масово посетена от костурчани, от македонска емиграция и граждани. При препълнена от богомолци черква, председателя на братството г.Спиро Василев описа борбата на костурчани за свобода, която водят ето вече 50 години. Споменавайки имената и патриотизма на младите дъмбенци, загинали в Трикала, Василев не забрави да спомене и за италиянските золумлуци, които вършат в Костурско , като окупатори. Той прочете и протестните телеграми изпратени по тоя случаи до италиянския пълномощен министър в София и до Мусолини в Рим които телеграми направиха, поради своето съдържание, голямо впечатление на присъствуващите. Накрая трябва да се подчертае и това че разлепените афиши за панахидата с ликовете на 6-мата млади костурчани се четеха от софиянци на ~~тълпи.~~ групи.

В първите дни на м.март 1943 год. в София ~~се~~ достигна слуха, че италиянските окупационни власти в Костурско са въоръжили българското население за защита от появилите се там гръцки андарти, които по сведение на италиянците щели да нападат българските села и наказват населението за това, че то се проявило като българско и нарушило "суверинитета" на Гърция; защото било посрещнало германските войски като освободители; че очаквало българските войски и че работело за присъединяването на Костурско към България. Нека признаем, че всички тия обвинения бяха действителни - българското население ненавиждаше гръцката робия, смятайки България съюзница на Германия, посрещна войската й като приятелска и че всеки ден са очаквали пристигането на българската войска и Костурско да влезне в границите на България.

Противобългарската акция в Костурско била под разпореждането на полковник Зервас, полковник Пагос и "Тагмата свалиас" които са въоръжавали гръцките банди. Тук е местото да се каже, че довчера гоненото от италиянците българско население, измъчвано да предаде оръжието си, не само че му признават националността, но изведнаж го подмамиха и го въоръжиха за да се защитават от нападенията на появилите се андартски банди. И Костурско, което знае и помни гръцките андартски нападения през периода от 1904 до 1908 год. когато се явиха такива банди в борба срещу ВМРО и срещу населението, без да помислят за последствията, се

ЦЕНТЪР ДЪРЖ. ИСТОР. АРХИВ

хванаха на италиянската въдица. А че населението правилно е погледнало на въпроса, то е имало предвид обстановката, създадена от бандитите през упоменатия период т.е1 904-1908 год. когато бяха наводнили Костурско, и където нема село, което да не е дало жертви. Ще спомена само за нападението извършено от такава една гръцка банда над с.Загоричани през 1905 год./Благовещение 25 март/ когато бяха избили 59 души и един търговец от Костур. Няма да коментирам действията или дейността на населението, ще кажем само това, че на времето не се намираха по-умни хора, които да обмислят предложението на италиянците за въоръжаването им ,преди да вземат оръжието. Омразата срещу гръцкото робство, българското чувство и страха от бандитските нападения на гръцките банди, изплашиха населението и прие оръжие от италиянците за самозащита.

Италиянците обаче са "въоръжили" населението само с пушка, патрони и на някои села са дали само по една лека картечница. Това слабо въоръжаване накарало" водачите" да пращат делегация след делегация в Битоля,да молят властите да подпомогнат населението с оръжие за борба срещу появилите се гръцки андарти, които почнали да нападат села - Езерец,Добролища,Горенц,Бабчор Вишини,Желегоже,Изглибе и др.

При това новосъздадено положение в Костурско настоятелството на братството и комитета сериозно се замислиха. Но какво можеха да сторят. Около 10 април 1943 год. в качеството ми на председател на братството бях потърсен от Министра на вътрешните работи Габровски, който заедно с Н-к Щаба на армията Хаджипетков ме очакват в кабинета на министра. Останахме тримата. Пръв се обади Габровски, който запита дали имаме сведения от Костурско във връзка с въоръжаването на Костурчани от страна на италиянските окупационни власти и какво въобще зная или сезнае по тоя въпрос. Отговорих, че по слухове знае се, че италиянците са въоръжили около 1500-2000 селяни в Костурско, понеже са се появили въоръжени гръцки чети под ръководството на полковниците- Зерваз и Пагос, които нападали български села, затова че са се проявили като българи, посрещнали германските войски като освободители, очаквали българската войска, работили са за присъединението на Костурско към България - неща които научаваме от пристигащи наши хора от там. "Друго нещо да се крие около това въоръжаване, или да се подозира италиянската намеса в тая работа" обади се Хаджипетков? Дигнах

ЦЕНТЪР ДЪРЖ. ИСТОР. АРХИВ

рамене, тъй като нищо повече от това не знаех. Тогава пак се обади Габровски и каза:"Такива са и нашите сведения от Битоля, каквито са и Вашите;но не подозирате ли италианска намеса за сметка на Албания? Тогава чак си спомних за нашата"борба" с Вержинио Гайда и за писаното във в."Днес"от 19 август и 4 септември 1940 год. че Гайда изнасяше в италиански вестници, какво в областта Чамурия влизат и Костурско и Леринско, следователно били алмански "Всичко това ми е известно , тъй като аз водех"борбата"..... "Ето това е важното, което в Битоля не подозират, допълни Габровски и добави:"Дали италианските военни не смятат чрез въоръжените костурчани да постигнат това сега, което не са могли да сторят през 1940 год.чрез писаното от Гайда - т.е.въоръжените костурчани да поискат, за да се отърват от гръцко робство, присъединението на Костурско към Албания".Ето кое на мен и на битолските власти не ни е минало през ум. Но казах, понеже нито хората,които са се повели по ума на италианците, като водачи, нищо повече от това,което казах не зная, следователно ще трябва да се гадае. "Ще трябва да заминете за Костурско и там,на самото място, да се информирате за намеренията на италианците;но нито дума в Битоля и на другарите си,с които евентуално ще пътувате - ще подържате, че отивате по Ваша линия, за Ваша информация"- завърши Габровски.

В Костурско бях ходил през 1941 год.за неколко дни и през 1942 годвъв връзка с царевицата,когато и по-отблизо бях разговарял с Габровски, ето защо никакъв мерак за отиване,още повече с такава отговорна и рискована задача. Почнах да отказвам с претексти, че съм над 55 год.че съм сакат,изсипан, слабо гледам и пр., но чувствувах, че не можеше да се откаже. Намерих и другарите, с които реших да отпътувам - стария войвода Киряз Шкуртов,Васил Стумбов,Ламбро Руков и Димитър Цалев, последните двама скоро дошли от Костурско. Снабдени със средства от Министерството на вътрешните работи, към 10 април тръгваме за Битоля. Първата ни работа там е да се видим с областния директор Христо Миладинов и началника на гарнизона полковник Маринов, които ще ни снабдят с документи за пътуване и се осведомим за положението в Костурско. Готови за пътуване, излезнахме из града да се срещнем с наши хора, от които също да научим нещо за онова което става у нас , в Костурско. И действително с всички с които се срещнахме по отделно, всички единогласно потвърждаваха,че в Костурско било"Хуриет" също както във време на въс-

ЦЕНТЪР ДЪРЖ. ИСТОР. АРХИВ

26

танието, с тая само разлика, че тогава против нас беше власта, а днес и тя била с нас.....,т.е. власта, италиянците въоръжават населението. Разправяйки всичко това, потвърждават, че селата Желегоже, Езерец и др. са опожарени, че Добролища е било напад нато , че се водило сражение, че в сражението при Лошница имало доста убити наши момчета и т.н."Абе разбери,у нас е "хуриет", слободно е веке", едно остава само:да дойдат нашите"....."Ния си шетаме от село на село со туфяците, и от никой нямаме гайде" казват други. Същите сведения имат и оф ициалните власти в Битоля. Събираме се да решим що да правим - да заминаваме нелегално за Костурско при това положение на работите там,най-малкото ще е срамно, казва бай Кирязо Шкуртов.Или ще отиваме, както е рекъл Госпо, или хич да не заминаваме. Решихме да заминем с кола,обаче незабелязано от нашите хора в Битоля. На 15 април тръгнахме от Битоля и през Лерин,Бигла, по която още имаше сняг пътуваме, всички умислени и невервайки, че това което ни се казваше в Битоля може да е истина. Когато тръгнахме за към Псодери, почуствувах тръпки по тялото и заговорих на Киряз, за голямото сражение през време на въстанието, което продължи цел ден, и където биде тежко ранен Митре Влашето. Минахме Псодери без да се отбиваме. Гоним първия "въстанически" пункт Желево. Наближавайки"поста"отдалече ни се дава знак да спрем. Тук ни спират и ни търсят документи. Чак като се легитимирахме, отдаде ни се "за почест"....Също както през 1903 год. Илинденското въстание - костурчани въоръжени взели оръжие да се бранят.

След малко на"пункта" пристигна"началника" Яни Минов от с.Сетома, пратен тук от Комитета. След един престой от около 2 часа,в разговор за причините на това положение,изпратени с"ура" и за почест,продължихме пътя за Костур. Ето ни при Апоскеп,гробницата на около 30 костурчани, убити в сражение с турци и гръцки андартски банди. Между многото тук са погребани главата на Лазар поп Трайков, войводите Гайков, Митре, и много други четници имената на които се знаят. От апоскепските височини наслаждаваме се на тихото и бистро костурско езеро , на познати върхове, долини,реки,села, исторически места и пр. Всичко ти е мило - роден край, където си се родил, раснал, учил- най-сетне борил си. Където имаш погребани близки, баща, майка,братя,дядо, баба и т.н. От тук се вижда историческата от Илинденското въстание

ДЪРЖ. ДЪРТК.
ИСТОР. АРХИВ

планината Върбица, където бяха курдисани казаните за готвене храна на въстаниците, където на ден Благовещение 1905 год. /7 април/ гръцките андарти отвлекоха от селото 18 души и моя дедо Умчето и Го заклаха, както той, като касапин, колеше ярета и брави. От тук виждам шосето, което минава от Маврово през Гореци за Загоричани, и на Велики четвъртък 1907 година, връщайки се от пазара в Костур моя татко Васил хаджи Мореов, на 38 годишна възраст, готвейки се да заминава за Америка, по нареждане на гръцкия костур.комитет, биде убити. И аз се питах и сега се питам: плачеш или се радваш? При такъво настроение и мисли заслизахме по надолнището към "Сухата река", за да отидем в Костур, където не съм бил преди една година.

От Апоскеп до Костур е само около 5 клм. Щом стигнахме при "Сухата река" освобождаваме колата за да влезнем по скромно в града, да не правим впечатление, да не провокираме... Точно където общинските власти събират "сергийното право", за голяма наша изненада виждаме неколко реда телена мрежа и 20 карабинери, а при тях и двама "милиционери" от нашите, които служели за пропускатели на идващите в града селяни. От поста до града е само 10 минути. С раниците на гърба, движейки се бавно, навлизаме в града. Без да сме забелязали едно от момчетата от поста, съобщило в "Комитета" че нашите "идат"... Идат "нашите" се разнесло и в един момент една голяма група наши хора са ни заобиколили.

Както му е реда в такива случаи, като "чужденци" помолихме да бъдем заведени в комендантството и се представим на властите. Придружени от "водачите" на движението, без да ги познаваме до тогава отправяме се за комендантството. Представиха ни на адютанта пор. Ревали, моя познат от миналата година със станалия "инцидент". Поздравихме се като "стари" познати, запозна се и със другарите ми и ни отведе в кабинета на коменданта полковник Вениер, който след като ни разпита кои сме и пр. разпитва ни за България, за положението, за прехраната. В качеството ми на председател на Братството, казах му че нашето идване тук е по инициатива на Братството, което неможеше да не се заинтересува

ЦЕНТР. ДЪРЖ.
ИСТОР. АРХИВ

28

за днешното положение в родния ни край, тъй като всички ние тук сме от тия села, всеки от нас има кой родители, кой братя и сестри, кой близки роднини. И нещо повече. Тук сме раждани, тук сме учили, тук сме порастнали. Някои от нас дори, борили са се за свободата на Македония и Костурско. Г.Ревали ,галиба, че е представил за голяма персона, както ми обясниха момчетата.

След един прием от близо двама часа, ни в клин, ни в ръкав г.полковника намери за нуждно да ни каже, че след като се видим с момчетата, които той познавал като много добри, желателно било, за да не дразним гръцката власт, незабелязано да си заминем. Като ни преведоха казаното от г.полковника, помолих да му кажат, че не сме дошли само за неколко часа и да се завърним, че повече от 40-50 дни има от като той въоръжи нашите хора и когато цяло Костурско е под оръжие, какво по-голямо дразнене за гръцката власт?И друго: Ние всички сме тукашни, селяни от околните села, имаме свои близки, ще искаме да заобиколим селата и се видим с хората. Най-елементарно нещо г.полковник. Намесата на пор.Ревали, ускори разрешението на въпроса в наша полза.

Преди да се разделим, дето се вика, на крак г.полковника ни запита:"какво е вашето мнение, ще подкрепи ли България въоръжените костурчани с оръжие от каквото хората ви се нуждаят много?"Отговорих му, че по тоя въпрос едно мога да кажа, че българското правителство ни най-малко може да се интересува от тия събития в Костурско, които са изолирани от него. А една каквато и да е подкрепа на кортурчани от страна на България, ще значи намеса във вътрешните работи на Гърция. А това , което направихте с нашите хора , това е чисто ваша работа". Види се, че на полковника хич не му се хареса тоя отговор.Взехме си довиждане ,пожела ни добър път и напуснахме кабинета му.

Така наредихме, че тоя ден останахме в Костур да се видим с"водачите"и се информираме за положението. Представиха ни се:Пандо Макриев от с.Четирок, Лука Диманов от с.Дреновени,Паскал Калиманов от Добролища,Паскал Янакиев и Васил Янакиев от Маняк, Коста поп Антонов от Четирок и Никола Георгиев/дедо Кольо/роден в Шестеова, жив. в Кондороби. Ето това са лицата, които бяха подведени от италиянските военни власти, давземат оръжие и се

ЦЕНТЪР ДЕ... ИСТОР. ИЗ...ВИ

защитават от нападенията, които андартите на Зервас, Паос и "Тагмата свалиас" предприемали нападения срещу българите в Костурско. Бън от тех във всеко село имаше отделно началство, местен войвода на четата, който даваше отчет пред "водачите". На въпроса как стигнаха работите до тук, всички бяха единодушни - страха от андартски нападения, каквито станаха още преди да вземем оръжие, ни накара да послушаме италиянците. Гърците отдавна ни се заканваха, че ще ни отмъстят за "измяната", т.е. щом видяхме, че германците се съюзили с България, ние пуснахме пояса- отрякохме че сме гърци, каквито те ни смятаха в продължение на 29 години, посрещнахме германците като "освободители", викахме им ура, гощавахме ги като освободители, след като сръбска Македония предадоха на България, в нас не остана никакво съмнение, че и гръцка Македония ще мине под България. Така оправдаха "водачите" своето въоръжаване. И продължи Лука Диманов - "вий по - добре знаете гръцките андартски нападения над българските села през време от 1904 до 1908 год. Можехме ли да не вземем мерки за самозащита? Още повече нито сме нападнали, нито смятаме да нападнем некого. Никой няма да посмее да се оплачи от нас. В това можете да бъдете положителни" - завърши Луката. А Паскал Калиманов добави: ако вие не вземете сами мерки за предпазване от гръцките нападения, ний не можем ви осигури охрана, тъй като най-малкото, не ще можим във всеко село да поставим "гарнизон", че да ви пазим - казвали им италиянците. Още повече сами казвате, че сме яли попарата им". Там се въртеше разговора ни с "водачите". Най-накрая бай Васил Янакиев прибави: "абе джанъм, сами италиянците сами ни казват, че скоро ще си идат, българите ще дойдат и ще станем българско. Можеше ли да им откажем и да не земим оръжие"? Разбра се така, каза бай Киряз. Няма що повече да се приказва.....

Рано на другия ден тръгнахме из Костурско - Киряз Шкуртов замина за Костенарията от където беше родом; Лабро Руков замина за Корещата, аз и Стумбов, придружени от четата на дядо Кольо за Пополеков.

Нашата група посети най-напред с. Сетома. Сетомци

ЦЕНТР. ДЪРЖ. ИСТОР. АРХИВ

за пръв път след 30 годишно гръцко робство посрещат свои, дошли от България. Срещата бе много мила и тържествена. Почерпиха ни и заговориха за създаденото положение. Като че ли бяха научили от костурските "водачи" да кажат всичко което чухме от тях. И понеже сме минали без да сме ги предупредили, настоятелно ни молиха, на връщане да се отбием пак. Обещахме. Сетомци бяха така любезни, че ни изпратиха чак до синура на Шестеово. Узнали за пребиваването ни в Сетома, шестаевци ни посрещат с биене на камбаните. Цялото село е излязнало да ни посреща. "Нашите идат мари" викат и пеят шестеварките. Шестеово е може би най-бедното село в Костурско. Планинско, няма земеделие, занимават се със скотовъдство. Но е едно от Юнашките и патриотични села в Костурско, което даде много революционери. Войводата Атанас Петров бе от Шестеово. От тук бе и Накето, който загина в сражението станало на 12.II. 1902 год., където загина и известния ръководител и организатор на Костурско Кузо Стефов с годеницата си Василка Иванова. Минавайки през Шестеово, където загина моя съселянин Кузо Стефов, 41 год. след неговото убийство, отбихме се на лобното място на Кузо и там в присъствието на цялото село казах кой бе Кузо Стефов и що даде той на Македонската революция и спец. на Костурско. И вместо да ридаем пред останките на Кузо, ние пеехме популярната за Костурско песен, в памет на Кузо и Василка "защо трепериш мила Василке, страхуваш ли се от турските куршуми? А знае се че, Кузо застреля Василка, за да не падне в турски ръце. След като и тук както в Сетома чухме причините за въоръжаването, шестевари ни почерпиха с прочутия си мед, пожелаха ни "добър път", помолиха ни да си вземем бележка, и направим всичко възможно, щото Шестеово да бъде подпомогнато с храни, и ни изпратиха до синура на Вишени, където ни сториха "теслим" на вишенци, които ни очакваха и които знаеха че в селото им пристига и съселянина Васил Стумбов. Макар и дъждовито, срещата бе много тържествена. Имаше поднасяне на цветя, приветствие от една девойка и пр. сантименталности. Добре че заваля силен дъжд, иначе кой знае до къде щеше да стигне посрещането.....Стумбов остана на квартира у сестра си, а мен взе на гости бай Атанас Панчев, добър приятел на баща ми.

Макар и цялата нощ да вали силен дъжд, до късна доба имахме посетители на приказки. Всеки питаше за свои и за познати в България и за политическото положение. И тук както в Сетома, както в Шестево - нямало друг начин освен да се вземи оръжие за отбрана, но не и да нападаме". Още повече че нашето село бе нападнато, ограбено и ако не бехме стреляли, може би ще дадехме и жертви"....

Да минеш през Вишени и да не си спомниш за Лазо Москов, за сражението на 2 срещу 3 август 1902 година, където загина ръководителя Москов с двамата четници Кольо Рашайков и Типо, щеше да е голям грях. Рано на другия ден цялото село е на гроба на Лазар Москов, където се отслужи тържествена панахида за тримата герои. Васил Трумбов произнесе слово за героите във Вишени И вместо плач и ридание над гроба на Лазо Москов и другарите му пехме стъкмената на времето от Хр.С. песен за Кузо Стефов и Лазо Москов"Ай да кажем Бог да прости за Кузо и Лазо.Помоли се пак тъй също за Кольо и Типо".....Инициативата ни за панахидата направи впечатление отлично на вишенци, които ни придружиха до Блацката бука. Тук ни очакваха блачени. Спомних си за Блацката бука, за 1902 година, където стана първата среща между полковник Янков и костурчани. Тая среща бе решителна през 1902 година, тъй като там Чекаларов и Кляшев дадоха на Янков да се разбере, че костурчани няма да вдигат въстание, до като не получат нареждане за това от ЦК на ВМРО.

Блаца. Родното място на легендарния войвода Кузо поп Динов -Блацки, чийто заслуги към Освободителното движение на Македония и спец.в Костурско след Илинденското въстание са грамадни, и още повече в борбата му с гръцките чети .Кузо беше завършил средното си образование в Атина и бе гръцки възпитаник...Нека кажа и това, че и моята жена е от Блаца.....Хубав пролетен ден. Буквално цялото село е излезнало при"буката" да ни посреща с песни и гърмежи, с биене на камбаните /с.Блац а има и в Кайлярско , но то носи името гръцка Блаца/ Стигнали сред село, заобиколени от близки и познати, всеки пита и разпитва за близки и приятели, за новини, за войната, за положението. А и ние задаваме

ДЕРЖ. ДЪРЖ.
ИСТОР. АРХИВ

ЦЕНТЪР ДЪРЖ. ИСТОР. АРХИВ

въпроса, относно въоръжаването, причините за създаденото положение. Тук аз можех да разговарям по интимно по тоя въпрос с близки от страна на жената и да бъда по-интимен. Отговора бе все един и същи: стария страх от нападение - гърците не са за вярване" Шо ки ни е писано, ки биди. Го пушиме поясо. Госпо на помощ Можда сгрешия децата, незнаем ама стана", завършиха вуйкото на жената и стария свещеник. Дух ,що да го правиш?..."Не помним ли ние по-старите, нападенията на андартите през 1905година, които убиха петимата наши селяни, берейки си дърва на старио Вич? Ами бегю ни беше и твоя бабалък, таткото на Дота /баща на жена ми/ тъй завърши вуйна ми. След като искарахме хубав обед и мухабед с гостоприемните блачени, поехме за Черешница, което отстои на около 30 м. от Блаца.

Черешница е малко село в една котловинка и на 1500 м. над морското равнище. Родно село на заслужилите поп Герман и учителя Аристид Демянов. Селските моми и невести, със звучни стари народни и комитски песни ни посрещат още преди да излезнем от буката , и ни завеждиха към селото при черквата. И тук както на всякъде, все старите приказки"помним добре гръцките издевателства от преди 35 години. Можехме ли да се оставим и сега както тогава? Как можехме да се доверим на Зервас и др. като него? Па каквото е писано..."Черешници, както навсякъде се показаха много гостоприемни. С песни ни изпратиха далеч над селото, от където наблюдавахме исторически от въстанието местности - Кайнако, Върбица, Барбеш Дауло и др. и поехме надолнището къмто с. Олища , Загоричани.

От Черешница изпратихме две момчета родом от Вишени да съобщат в Олища и по-специално в Загоричани за пристигането ни. Изпратените куриери се указаха непознати на Олищени , и биват задържани от селския ръководител, сметнати из за андарти. Каква бе нашата изненада, когато вместо посрещане, олищени ни посрещнаха със залпове. Ние помислихме че ни посрещат с "за почест". Когато куршумите започнаха да падат около нас, разбрахме грешката - изпратените момчета са взети за андарти, и олищени се бранят от нападение. Нито виковете, нито белите кърпи, нищо не помагаше - хората стрелят, че ние най-после трябваше да се укрием от стрелбата им.

ЦЕНТР. ДЪРЖ. ИСТОР. АРХИВ

Благодарение на милиционера Яни Стоянов, който по незабелязан от олицени път пристигна в селото с голями усилия можа да спре стрелбата. А загоричени пък като са чули, че в Олища се води бой между андарти и селяните, веднага се притекоха на помощ, като са заели върха "Свилия" и "Крестец" с намерение да обходят андартите; а от стрелбата целото поле беше опустяло. Така ни посрещнаха в Олища.....Отплатиха се ни се обаче с прочутия си мед, като ни почерпиха достатъчно много. В замена на това, няма речи, няма песни. Минахме само с мед.....Олицени оправдаха въоръжението , като казаха: "видехте ли? Ако действително бяха андарти, а ние нямахме оръжие, какво щеше да ни е дереджето? Ние познаваме гърците от преди и след въстанието. Яли сме им попарата....." И тъй след много извинения сбогувахме се с олицени и бавно, бавно тръгнахме за Загоричани, очаквани на Крестец, до Загоричани.

Ето ме в родното село, в което не съм идвал точно от преди една година. От когато италиянците ме бяха прибрали в Костур, защото съм правил българска пропаганда. Тук поради инцидента в Олища, нема никакво посрещане. Хората се бяха изпокрили полето беше опустяло. Отправям се за дома на сестра ми, която току що била на гробищата да съобщила на майка ни, че при с. Олища се води сражение между андартите и "нашите", иче Спиро бил там и пр. Знае се , че дядо ми е заклан от андарти, баща ми убит също от андарти. Още с пристигането ни най-напред се яви ръководството да ни "упрекне" , че не сме пратили навреме хабер да бъдем посрещнати както трябва.....и още повече ни упрекнаха за "грешката" със сражението при Олища Признаваме се за виновни и пристъпихме към други разговори. През това време къщата се напълни с милиционери и селяни, дошли на свиждане и да питат-разпитват за свои и приятели. Най-сетне останахме само с ръководството. Разговаряме за събитията ,създадени вследствие въоръжаването. Разговора върви мудно, тъй като Загоричани даде три жертви в сражението при Лошница, където загориченци били да подпомогнат сражаващите се наши хора.

Поставени на тесно, ръководството на селото, мъчеха се да оправдаят положението, както това и по другите села. "Добре помним и знаете станалото на ден Благовещение 1905 год.

/7 април/ че също такива андарти, като тия на Зервас и"Тагмата свалиас" избиха 59 наши съседяни. Не виждате ли, че бандите нападат мирни села и селяни и ги избиват и защо мислите?- Защото с идването на германците през април 1941 год. свалихме си маската, викахме УРА мислейки, че щом България е с Германия и както сръбска Македония мина в ръцете на България, същото ще стани и със нашият край. Кой ни е крив, че сме се родили бугари,бе братя?" И много още оправдания правеха загориченци, в лицето на ръководителите си. А всички те бяха млади, ентусиазирани българи - костурчани, които мислеха чисто и честно! Нямаше що да им се каже в тоя момент и за това време. На забележката ми:"в такъв случай и медо ваш и л.....ната ваши"?! /Още пазя писмото с което Ив.Г. от Битоля ме упрекваше защо не съм казал обратното/.

На сутринта шестевската чета която ни придружаваше събрана на "средсело" за сражението при Олища пееше следната съчинена на бърза ръка песен:

Търнахме винисаме, по сите села,
Кога сурваме към Олища,
Андарти не сториа, огън ни отвориа
Гре ки сторваме,за нашите гости,
Спиро Василев беше, со Василе Стумбов,
Армаган ки ставаме на олищчени,и т.н.

ДЕНТР ДЪРЖ. ИСТОР. АР. НВ

Другия ден в изпълнение на "програмата" поехме пътя за Куманичево,Горенци,Футинища с намерение да преношуваме в с.Кондороби , от където е дедо Кольо, който наредил в неделя да бъдем в Тихолища. Успяхме да изпълним програмата. И в Куманичево и в Горенци и в Футинища все същото - събрания, речи,въпроси и отговори. И тук както навсякъде - все едни и същи отговори. Хората си бяха плюли в устата!.....

Кондороби е малко, кокетно селце от около 30-40 къщи под полите на южен "Кайнак"с много плодородно и под вода поле , до самото езеро,много развито скотовъдство, с хубави двуетажни каменни къщи ,много гостоприемни хора, всичко това е знаел бай Кольо, та ни е докарал тук, че да се отсрами.....Госбата беше бейска. Други думи неще.Макар изморени от дългото пътуване и приказване по селата, кондоробени не останаха по долу от другите села. И те на свои ред запитваха за свои и приятели в България, за

положението за края на войната и пр. На главния въпрос, относно въоръжаването бяха на мнение на своите съотечественици костурчани от другите села. Нямаше защо следователно да поставяме въпроса със въоръжаването. "Излишен въпрос. Госпо на помощ. Можда згрешиме, ама олду битти" каза бай Атанас от името на присъствуващите на вечерата....На другия ден рано сутринта, неделя, по желание на селяните, на гробищата се отслужи панахида в присъствието на целото село. На панахидата за падналите за свободата на Македония кондоробени през Илинденското въстание Васил Стумбов произнесе слово което трогна селяните на гробищата пеехме

Нещеме ний богатство,
Нещеме ний пари
Но искаме свобода,
Човешки правдини,
А кой страхлив кай баба
Дома си да седи
На фурката да преди,
Да плачи и да реди.
Зората вече грее,
Честта ни вика бой,
За брата кой милее
Д стъпи в общия бой....

ДЕПО: ДЪРЖ. ИСТОР. АРХИВ

Така завършихме в Кондороби. Придружени от всички моми и невести, млади и старци, с песни и ура бехме съпровод ени до синура на Тихолища. И днес благодаря на моите съотечественици и сънародници в Кондороби за сърдечния и мил прием.

Тиолищени са решили да бият рекорда на всички до сега посетени села. Цялото село, ама буквално цялото е излезло да посреща. Момента е тържествен. Напред излиза непознатия до тогава дядо Яни и приветствува: "Туйти вака, братя. Така го посретиме на Попов през въстанието, кога дойде да ни кажи, оти въстанието е кренато. Госпо да ни е благослови работата" и плачейки от радост даде път на стария 85 годишния Кузо Темелков, един от старите дейци в Костурско, лежал и в Корча и Костур като един от първите хора на Организацията, когото познавах още от 1908 год. от София. Стария деец можа да каже, че народа с готовност взе пушки да се брани от гръцките андарти и сега работата остава на Госпо да

ДЕПТР. ДЪРЖ. ИСТОР. АРХИВ

поможи и тури добър край... След отговора на приветствието, под „шпалир" от народа влезнахме в Тихолища. Селската музика безпирно свири маршовете за Лазар поп Трайков, на Чекаларов, за Розов и Кляшев, за Митре Влашето и Кузо Блацки. Нареждат я костурчани. Хуриет е в Тихолища! На увеселението бяха дошли ръководителите на Сетома да ни канят, тъй като когато сме минали през селото, не са могли да се отстрамят. Трапезата в Тихолища е общоселска. Всеки е дошъл от къщи и донесъл кой каквото си е приготвил, но да е на общата трапеза. Разбира се, че все имаше нещо „специално" приготвено за гостите. Тиолищките лозя са прочути в Костурско. Всеки е донел от най-хубавото. Червено и черно вино имаше. Песните, все комитски, все костурски, до Костур се чуваха. Само езерото дели селото от града. Кузо Темелков само приповтаряше на ухото ми „Господ на помощ".... След песните не закъсняха и хората. „Шо сака нека стани. Сикивер-а анасана-" малко в весело настроение ми шепти бай Яни...Благодарение на дошлите от Сетома хора да ни канят да посетим и тяхното село, можахме да се "куртолисаме" от Тихолища, не ами от тиолищени! Господ здраве и живот да им дава! Прекараното в Тихолища не се залинава с нищо и никога.

Повторихме визитата в Сетома. Неможеше да се откаже. И там искарахме неколко часа, бързайки рано да се приберем в Костур, тъй като утре е понеделник, пазарен ден, да можим да се види с дошли селяни от другите села. Сетомени ни изпратиха чак до мястото, където през 1900 година бе убит Абедин бей от Костур, притежател на "Стария чифлик".

След 10 дневна обиколка из селата Сетома, Шестеово, Вишени, Блаца, Черешница, Олища, Загоричани, Куманичево, Горенци Крутинища, Кондороби и Тиолища, върнахме се в Костур, където „водачите "поискаха да чуят впечатленията и мнението ни от обиколката. От всичко видено и чуто, правилно може да се заключи, че всички и навсякъде бяха на мнението на „инициатора" костурските водачи". Искайки да минем за „дипломати", не всичко което беше в тяхна полза, премълчахме за да не дадем важност и кураж, че са били прави.... В това време ни известиха, че адютанда на гарнизона, познатия ни Ривали ни чакал. Схванахме, че иска да узнае впечатленията ни от обиколката

ЦЕНТЪР ДЪРЖ. ИСТОР. АРХИВ

Веднага се отзовахме на поканата. И тук не казахме самата истина от обиколката. Натъкнахме , че населението е под заплахата, че може да бъде нападнато от андарти, че е много разтревожено от създалото се положение, че ще бъде държано отговорно от гръцката власт, и че гръцкия комитет в Костур действува пред очите на окупационната власт и пр. разговор, който протече в продължение на 15-20 мин. понеже Ревали трябвало да отиди на доклад. Разделихме се с адютанта, с пожелание, че пак ще ни потърси.

Излизайки от комендантството, насреща ни Паскал Калиманов, който узнал за завръщането ни, дошъл да ни води и към неговия сектор. Неможеше да се откаже, и там е Костурско. Още повече, че край града ни очаквали момчета с коне. Без да се отбиваме другаде тръгнахме по посока към "Топлица" и от там през "Фурка-" ~~ще се качим на коне и ще~~ поехме към Добролища. Качени на добре охранени коне, придружени от "кавалеристите" на Паскал, прекъскаме към Тиквени. Тиквенци, които са знаели от Паскал, че ще минем, бяха излезли да ни посрещат край селото и от далече още чуваме да се вика "ура". Тиквени е бивш чифлик, сега е село от около 40 къщи. Има хубаво плодородно поле. След размяна на поздрави и почерпка, запитваме тиквенци, що ги накара да грабнат оръжие и против кого? Казах, че костурчани даваха все един и същ отговор: "опасност ни грозеше и продължава да ни грози".....Иди, че им разправяй. Искат да ни задържат на обед. Паскал им каза, че днес сме гости на Добролища, ако обичат тиквенци да заповядат, па друг път заедно ще им дойдем на гости.

Продължаваме пътя за Добролища. В ляво от нас реката Белица се бели като бела панча, на отсрещния й бряг са наредени селата Цакони, Желегоже, по-нататък Желин, а в дясно от шосето Орман, Жупанища, Сливени, Св. Неделя, имена на чисто български села, по имената и населението.....От далече се вижда, че шосето е запрещено от народ. Цялото Добролища е излезло на шосето да посреща. Посред шосето е застанала почетната "стража от въоръжени моми и момци. Приемаме "парада", слизаме от конете и почваме запознаване с цялото село. Урата не стихват. Ъд "шпалир" от селяните, отправяме се за домът на Паскал Калиманов.

Паскал Николов Калиманов е син на бившия центров войвода Кольо Добролицки, един от водачите на Нестрамкол след

Илинденското въстание и борец срещу гръцките андарти особено. Той падна убит в сражение с турски аскер през 1906 год. в Доброли ща. След малка почивка, отправяме се за гробищата, на гроба на Кольо Добролицки да отслужим панахида. В присъствието на цялото село на бежанците от опожарените от андартите села и дошли от четирок селяни ,отслужи се панахида, след която Киряз Шкуртов, другар на покойника Калиманов припомни за делата и героизма на своя другар. След панахидата всички се отправихме за домът на Паскал. В двора на къщата народа искаше да чуе и да узнае що ще стане - краят на войната,създаденото положение в Костурско, прехраната, положението на бежанците от изгорелите села и т.н. Преди това обаче нии поискахме да узнаем причините за това положение. Без много да чакаме ,един около 45 годишен човек ни отговори:"Ето бре братя, ния няма що да ви кажваме.Пулите дупките по стисойте на Паскаловата къща.Ако не беше Паскал да му отвраше огън, и ако не беше голямата чупа на Паскал да му носи фишеци и да плюска от друго място, за да му се чини на андарите, оти натре има и други да плюске, ако не беше и Стерио да отвори огън от другата страна на селото, и нашата кажда стани като желегожката, като стариченската и като езерската. Що повеке лафой сакате"?Т.е. ако не бяха се защищавали и техното село щеше да има участта на изгорелите Желегоже, Старичени и Езерец и др.Тук вече ни се каза ачик:"Нищо не ви сакаме, Дайте ни оръжие да се браниме, оти сватойте /италиянците/ за ниме си неме, а не на нас да даде".Така продължи мохабеда до късно след обед, когато бехме поканени от Стерио Николов /влах/ да направим визита и ни покажи куршумите по къщата и хвърлената бомба от андартите, която направила поражение. А Стерио бил и първия винар в село, та бехме придружени от коджа мераклий."Само два на место останаа"/т.е. двама убити/ Тост държа и паскаловото момиче Виктория.Нейния тост бе изчерпателен. Нищо повече не каза момичето:"Айде, аирлия да е, НАШЕТО да се стори".

В Добрилища останахме на спане, тъй като там трябваше да изслушаме бежанците от селата Старичени, Брещени, Желегоже и Желин, народ дошли да ни видат и потърсат помощ, а някои и да бъдат изселени в България, Беломорието. С часове горките наши сънародници разправяха за мъките и теглилата Можеш да не слушаш

ЦЕНТЪР ДЪРЖ. ИСТОР. АРХИВ

ЦДИА ДЪРЖ. ИСТОР. АРХИВ

можеш ли да не обещаеш, че всичко възможно ще направиш? "Щом се завърнем в България, бъдете сигурни, че най-напред за вашето положение ще донесем, и все нещо ще се направи"..... Така завършихме разговора с жертвите на андартския садизъм. Рано на другия ден напуснахме Добролища на път за Четирок.

Четирок е село от около 150 къщи, в миналото имало и турци, а сега на тяхното местоса настанени гърци-мухаджири. Четирочени бяха изпратили спец.хора да ни "канят". Те ни очаквали още снощи. Едва се отървахме от добролицките. Четирок е на 3 клм. от Добролища. С песни и музика бехме посрещнати много извън селото. Свири се и пее песен за Лазо поп Трайков. Лазо е най-почитания, уважаван и с авторитет революционер в Костур. Той е първия организатор и ръководител на Костурско. В тоя момент неколко приказки за Лазо падат като мелем на рана. В Стумбов произнася слово за Костурско, за Лазо, за всички костурчани. Понеже бързаме с обиколката, отказваме на четиричени повече от обед, тъй като трябва да минем още днес през Изглибе, че до вечера да бъдем в Хрупища, и през Маняк , да приключим обиколката. В Четирок не стана дума за въоръжаването, тъй като тоя въпрос бил "излишен", и че Четирок води бой с настанените "просвиги"/бежанци/ и ги прогони. "Излишно било"....

За да минем в Изглибе, трябваше да газим "Белица" на коне. Газейки тая река, бяла като погача, мислиш, че ей сега ще се търкулнеш от коня. Но до като прегазим реката, ето ти и селото. Малко село от около 35 къщи, но богато село. Отведоха ни в домът на стария революционер дедо Пандо , около 70 годишен запазен човек, търговия в Костур голяма, но още по-голям българин. Тук преди да питаме за въръжаването, дедо Пандо пръв ни показа старата си къса карабина "гра", с която си послужил при нападението на селото от андартите преди месец.....Значи и тук е имало нападение от страна на андартите, преди да ги е проагитирал някой..... И дядо Пандо повтори, "тая е още от въстанието. Яска бе со корещарската чета. Що беше тога. Белки сега ки речи Госпо да ставни нещо, че да се куртолисаме. Аман от чужи. Белки ки дойде нашите"..... И искара дедо Пандо кой знае колко годишна беше, но беше много люта. Тук беше събрано целото село. А пред къщата младежи, невести и моми пеят ли пеят песен за Лазо поп Трайков и вият костурски

Чокоев

ДЕНТР. ДЪРЖ. ИСТОР. АРХИВ

40.

хора и особено чекаларовата "О Чекаларов Конакссе,ура вре педя, напаме стин Клисура ке местин Касторя"/Чекаларов извика,ура бре деца, да ойме на Клисура и вътре во Костур/ Времето напредваше, а пътя за Хрупища не бил равен, т.е. малце опасен.....та изглибени излезна предвидливи, че пратиха три тройки да проверат пъто.. Така предвождани от "тройките" стигнахме ръ трица, на брега на ~~брега на~~ която Чокойчевци имат воденица. Там намираме воденицата и неколкото стотин пилета. До Хрупища е само неколко минути. Ще миним моста и ето ни в градеца. На самия мост ни посреща "почетна стража" и ни отдава "чест". Камбаните бият "гарнизона"в Хрупища е построен за посрещане. Цялото население - власи,българи и гърци дори са излезли да ни посрещат и викат ура,зито и пр. Приемаме поздравите и отседаме в един локал на почивка. Обиколени от граждани и младежи, всеки иска да ни види, да ни поздрави, да запита нещо. След размяна на мисли по положението и тук както навсякъде, един и същ отговор: "Бе джаньм,що да кажиме, се стори работата.Ки остаиме на Госпо.Що ни е писано,ки биде,може би сме сгрешили, ама стано що стана" изрече свещеник Лазо и махна с ръката.Най-сетне нека е така.Щом костурския дух е такъв.....

Рано на другия ден искаме да отпътуваме през Маняк за Костур.Гарнизона е построен за да отдаде почест,обаче насреща ни Тома Чкоев, който снощи останал на воденицата, кани ни да посетим домът му. Не мога да откажа на съученика си от 1900-1903 г. Трябва да посетим домът на най-видното българско семейство Чокоеви в Хрупища. Никола Чокоев се е поминал през 1937 год. на 90 год. възраст. Баба Чкоевица е жива, но много стара и не вижда. Чокоев е бил стълба на българщината. Гръцки андарти го нападнали на два пъти в магазина да го убиват, обаче вместо него улучили дъщеря му. Преди смъртта си дедо Никола Чкоев, човек с широки разбирания, бил наредил щото на погребението да няма свещеници, да свири музика, да източат поне 1000 оки вино и да приготвят на трапезата ядене за целия град.....И неговите наследници изпълнили желанията му, заразправя Томовата булка, снахата на дедо Чокоев...."Имаше свекъра ми за цяло Костурско да го гости", завърши булката на моя другар от училището и ни поднесе пържени пилета и бюрек. След като се гостихме, поехме за Костур през Маняк.

От Хрупища до Маняк не ще да е повече от час.

ЦЕНТЪР ДЪРЖ. ИСТОР. АРХИВ

Наредих да минем през местото, където през май 1901 год. биде убит Куридин бей от Хрупища, убиеца на Георги Бабулев, видян граж данин на града, богат човек, предан на Организацията, доблестен българин. Убийството на Куридин биде извършено от четата на войводата Петров. По това убийство стана голяма афера, по която беха задържани ръководителите Павел Христов и Кузо Стефов, Кузо Димитров от Маняк и учителя в селото Маняк Димитър Марков, Тук му е местото да се кажат две думи за Кузо от Маняк, който без да познава японското"харикири" той го извърши, в клозета на затвора неможейки да понесе мъките. Забелязан бил от заптие в момента когато си искарва л червата.....а учителя Марков от истезавания побъркал се. С тия впечатления около убийството на Куридин бей на самото място, пристигаме в с.Маняк , от 20-30 къщи селце, бивш до въстанието на 1903 год. бейски чифик. Макар и делничен и работен пролетен ден, намиращите се в селото селяни ни посрещнаха много любезно и отседнахме в домът на познатия ми от миналата година Васил Янакиев, един от днешните водачи на движението. Тук дори не стана дума за създаденото положение. Имаше ли смисъл? След всичко това, какво можеше да се иска от манячени? Поискахме да бъдем отведени в домът на Кузо Маняшки. Димитров-Маняка

Изпратени от Манячени до местността "Фурка" от където се вижда града, благодарихме за любезността и се отправихме за Костур. Със завръщането ни в града, смятнахме обиколката за завършена, макар че имаше още села в които не бехме ходили. Например из Кономладската река и Рулската такава и някои села от Корещата. В Костур се събрахме с "водачите" да си дадем сметка". Заключението бе, че се е отишло много далеч: станаха люти сражения, дадоха се много жертви, протече кръв, изгорелите села от андартите са на лице, ограбени са и Вишени и Бабчор. Лука Диманов един от "водачите" родом от с.Дреновени завършил гръцка гимназия в Солун, където има и пететажно здание, млад, интелигентен заговори и конкретизира исканията на Комитета в неколко изречения - сол, хялб, облекло и обувки за въоръжените; читанки за децата които вече трета година откато престанаха да ходят на гръцки училища; (учители и свещеници!!!); и най-сетне: понеже италиянците неможаха добре да ни въоръжат, на първо място нуждни ни са неколко тежки и леки картечници, и да бъдат подпомогнати бедните въоръже-

ЦЕНТР. ДЪРЖ. ИСТОР. АРХИВ

ни милиционери, ангажирани в отбрана на населението. Те са около 500 души"постоянната войска на Костурско", както се изказа за Луката."Толко повеке нищо не сакаме". На край, като виде, че от нас не се получава потвърждение, Луката заключи:"Най-сетне да се разбериме, ич нищо да не ни се даде, па така ке си биди работата. Ние се фатиме на орото и сакаме, некеме, ки го играме".... А Паскал Калиманов добави:"Ние нешча шо се саке от вас, много пати се сакани от Битоля, без никой да не ме. Мисемни , оти и от вас толко ки излези"..... каза бай Паскал, без да държи сметка дали ни е обидил или не....

След"конференцията" помолваме да отидем при началника на гарнизона и си вземем"довиждане" и отпътуваме за България. Както гарнизонния, а така също и Ревали ни приеха много любезно, и доволни, че сме си изпълнили мисията, и че нищо лошо не се е случило с нас, взехме си довиждане и си тръгнахме.

Рано на другия ден, изпратени от много наши хора далеч от града, поехме пътя за Лерин-Битоля-София, където ни очакваха много хора за да чуят за положението в Костур след 28 февруари 1943 год. до днес, към края на април.

В Битоля бехме посрещнати от наши хора, с които разменихме впечатления от Костурско, също и с официалните власти, които очакваха по-конкретни новини относно положението там , и то от спец. отишли за целта хора. Както областния хо. милиционе, а така също и гарнизонния началник полк. Марков останаха доволни, че им обяснихме целото положение в мотивската му форма, след което се отправихме за София.

В София пристигнахме, ако се не лъжа на 26-27 април, тъй като изложението с исканията на костурчани е писано на 27 април, ден след пристигането ни. В изложението се изнесоха исканията предявени чрез Лука Диманов. А те бяха, сол, брашно, лекарства , облекло, цървули, учебници....

В представеното писменно изложение до Министерството на вътрешните работи , не споменах нищо относно разговора воден в кабинета на Габровски между трима ни - той, Хаджипетков и аз за мисията, с която бях натоварен в Костурско. При връчване на изложението, което лично предадох, докладвах всичко, което видех, чух и можах да схвана в обиколката си из Костурско; а така също

ЦЕНТР. ДЪРЖ. ИСТОР. АРХИВ

43

и разговорите, които имах с италиянците и с водачите на въоръжените селяни от Костурско. Заключението ми беше, че опасността, за която се предполагаше, че може да дойде, беше изключена, не съществуваше опасност от присъединението на Костурско към Чамурия и Албания. Между италиянци и нашите хора не е ставало и дума за подобно нещо+ Разбира се, нито пък аз споменах .Така завърши следователно "тайната" която аз криех до написване настоящето...

След като привършихме разговора по "тайната", Габровски ми благодари и обеща, че ще ходатайствува пред Министерския съвет да ~~отпусне~~ се помогне нещо за пострадалите костурчани от опожарените и ограбени села, помощ за убитите и ранените; медикаменти, сол, брашно, царевица, 500 костюма, 500 гумени обувки, учебници и черковни книги. Преди да се разделим, по телефона потърси Хаджипеткова, комуто съобщи, че съм пристигнал и че, кога би ме приел. Отговори му, че ще бъда потърсен, но сега бил много зает, а и му предстоело път. Забравил или се е информирал направо от Габровски не зная, но аз не бях потърсен от Министерството на войната за да докладвам.

На това писменно искане, подадено около 27-IV.43 г. отговора се получи към 5 или 7 юни, ~~същата година~~ че всичко ще бъде готово и че ще може да се получи в Битоля, но от там да се вземат всички сериозни мерки за пренасянето им в Костурско. За изпълнението на тая толкова тежка и отговорна задача се натовари председателя на братството Спиро Василев, който да намери хората, с които ще замине. А те бяха Христо Руков, Кръстю Янков и Васил Стумбов.

Да пътувам за четвърти път /1941,42,43 год. април/ не ми се искаше. Па бях и на възраст - 55 год. на служба , а най-голямата беля беше тая, че жената ~~ме не пускаше~~.....Но родилата се в мен идея, че и този път трябва да отида и то с цел — да събера някои допълнителни сведения около освободителните борби в Костурско, след като съм чел споменитена Мишо Николов, Васил Чекаларов, Пандо Кляшев ,Иван Попов и всички издания на Христо Силянов, ще посета и някои исторически места от Илинденското въстание, преди и след него, па и лобните места на някои от видните дейци паднали в борбата - ето кое ме накара, въпреки всичко, да замина и този път в Костурско.

А не ми се щеше тоя път когато се отива с "пълни ръце"

Х.А.В. Стамбов учеше малките деца на песни българска азбука и български песни. 44

ЦЕНТЪР ДЪРЖ. ИСТОР. АРХИВ

за не бъде без мене. А знае се, че аз съм най-голямият виновник, ако не и единствен, да се изпросят тия толкова неща за моите сътечественици - 10.000 кгр. сол, 20.000 кгр. царевица, 10.000 кг брашно, 500 мъжки костюма, 500 ч.гумени обувки, 1.900.000 лв. пари, 20.000 бр. читанки и буквари и лекарства, каквито липсваха не само в Костурско, но и в цяла Гърция.

Към 10 юни тръгнахме за Битоля. За приготовляването на "експедицията" употребихме големи усилия и грижи, а трябваше да се преодоляват и много митарства - как ще се превозят, как ще се прекарат. Още по-важно беше и къде ще се установи комисията, и как ще се разпределят предметите, и се реши всичко в село Апоскеп да стане, близо до самия Костур. И не се излъгахме. Там намерихме голям прием и помощ от селяните. Още с пристигането ни изпратиха се съобщения по селата да се явят и получат определената им част от скромните количества, които Костурското благотворително братство в София изпраща за своите братя, като подарък. В растояние на около една седмица можахме да се справиме с тая толкова тежка и отговорна задача - разпределението. През тия дни в Апоскеп беше празник - песни, хора и ура. Най-мъчното беше разпределение на сумата; защото и пострадалите от опожарените села и вдовици и сираци и сиромасите - всички искаха. Кому и колко да дадеш? Но, криво-лево, справихме се и с това. Макар и всичко да мина, както казах, криво-лево благополучно и целата работа да завърши в срок около 10 дни, аз не забравих целта на моето идване - обиколката.

Обиколката си ще оправдая и с това, че ще трябва да видя и чуя от устата на хората по селата, как те пък се справиха с разпределението, дали горе-долу има справедливо разпределение. Придружен от 10 млади и добре въоръжени костурчани, обиколката си почнах от родното ми село Загоричани - от "Върбица", от където през Илинденското въстание центровите чети на Загоричани, Блаца и Мокрени, след като на 5 август превзеха градеца Клисура, където бяха установили власт, заеха гребена Вич-Върбица-Дауло-Костурската планина и пазеха Костурско откъм Кайляри-Сурович. На "Върбица" намерих здрава и читава служещата за канцелария през въстанието кошарата, която и сега носеще името на Чекаларов - "Чекаларовата кошара". От тук се наслаждавахме на гледката

ДЕНТР ДЪРЖ. ИСТОР. АР.Ф.Б

45

и гледахме владенитепрез въстанието градчета Невеска и Клисура, цялото Кайлярско поле, цяло Костурско, Грамос, и през с.Прекопана се отправихме за "Порта". "Порта" има това историческо значение, че на 14-27 август 1903 год. един въстанически отряд от 300 души с войводата Иван Попов успя да спрат за два часа 6.000-та армия на Хасан Етхем паша, която беше излезнала на 13-26 август в село Мавровo и през "Кайнак" на 14-27 VIII напредваше за въстаническия пункт "Върбица" над село Загоричани. същия ред....

В това сражение бе ранен и коня на гръцкия в ~~Костур~~ митрополит Германус Каравангелис, който придружаваше настъпващите турски войски на Хасан Етхен паша. От там отряда на Попов отстъпи към "Корещата" на полеражението, а малко преди това където центрована чета на Марко Иванов, бивш комендант на Клисура, даде 20 убити въстанищи 11 от които от с.Бабчор. В с.Черешница трябваше да се узнае, истината по убийството на легендарния войвода Кузо Попдинов - Блацки, убит през ноември 1907 год. чинах

През с.Блаца, родно село на Кузо и на моята жена Дота, отправихме се за Блацката курия - "Буката". На тая "Бука" в първите дни на м.септември 1902 год. стана срещата между костурските ръководители Чекаларов, Кляшев и току що пристигналия от България с добре въоръжена чета полковник Анастас Янков, родом от с.Загоричани, дошъл да вдига въстание. Благодарение усилията на Чекаларов, Кляшев и Христо Силянов, плана на Янков биде осуетен.

Ето ни в с.Вишени. Във Вишени на 2 срещу 3 август стар стил 1902 год. в сражение с турски аскер загина младият ръководител Лазар Москов от с.Дъмбени на 20 год. възраст, заедно с Лазар паднаха Кольо Рашайков и Типо Цу[illegible] и тримата погребани в гробищата на с.Вишени. На гроба на Лазо , събрано цялото село след като свещника прочете молитва за героите, произнесе се прочуствено слово за Лазо, за Кольо и Типо , а момичетата, невестите, стари и млади пяхме. от в.Саймово револ. песни

Шестеово. Там на 12февруари 1902 год.в сражение с турски аскер, биде тежко ранен единия от основателите и ръководители На Костурско, моя съселянин Кузо Стефов. След като бил ранен , едва влачещ се, стигнал до квартирата на учителката Василка Иванова,

ЦДНТ ДЕЛЧЕВ. ИСТОР. АРХИВ

негова годеница. По кръвта турците открили скривалището на Кузо, от където макар и тежко ранен, заедно с Василка продължил сражението. Силите на Кузо обаче били към края, и когато Василка видела това, надала вик: "Кузо, Кузо на кого ме оставяш. На виковете на Василка Кузо се стресва и с усилия отправя истрел и я простре-ва, а с последния куршум от нагана простелва и себе си. Така загина Кузо Стефов, един от първите организатори в Костурско от 1896 год. и ръководител до последния момент на своя живот.

Апоскеп! Апоскеп, това е Иерусалим за Костурско, гробница на 30 убити герои -комити. Тук са погребани: главата на Лазар поп Трайков, Митре Влаха, Кузо Попдимов-Блацки, Петър Гайков, Кольо Добролицки, Петър Христов - войводи и други четници. До 1912 год. макар и турско, гробницата се подържаше от апоскепени, но след като Костурско падна под гръцко робство, гърците забраниха и унищожиха гробницата.

На 31 юли 1907йгод. на "Дреновските усои" - при с. Дреновене, Пандо Кляшев с 13 четници бива открит от турска потера и даде кръвопролитно сражение. При много неудобни позиции, обкръжени и нападнати от много страни, шепата борци - всичко 14-мина - с изключение на Христо Цветков, там сложиха своите героиски глави. Там следователно сложи своята умна и симпатична глава Пандо Кляшев - единот петимата ръководители - горски началници през Илинденското въстание - който от 1901 до 1907 год. непрекъснато с пушка на ръка служи на освободителното движение на Македония, на Костурско като ръководител и член на Битолския окръжен комитет. Пандо загина на 24 години и 8 месеца и 14 дни - роден на 29 септември 1882 год.

През Черновище, Поздивища - Кономладската река пътуваме за с. Кономлади. От Кономлади е легендарния Митре Влаха - Димитър Николов Панджаров, Васил Котев - Цильо Кономладски, Новачко Котев и Христо Цветков - всички войводи и с голями заслуги към освободителното движение на Македония, на Костурско. Отправяме се за къщата на Митре. Цялото село е около къщата. Много се приказва за тая къща, за рода, за родителите, за братята и сестрите на Митре. Надпреварваха се селяните на Митре със спомени за дейността му, за безстрашието му, как се справяше с турските пусии, и как се справи с водача на гръцките върховистки

ЦЕНТЪР ДЪРЖ. ИСТОР. АРХИВ

чети - наречени от населението андартски банди, начело на които стоеше капитан Павло Мелас, убит в Гърция и Атина плака; [illegible] най-сетне Митре загина от предателството в с.Жупаница. За Митре историка ще има какво да каже, тъй като той броди из Костурските балкани цели 8 години като четник, като войвода и като ръководител на Костурско, без да го е напускал нито за момент. Поклонихме се пред паметта на големия и заслужил на Македония и Костурско Митре Влаха и всички вкупом се отправихме към родната къща на Васил Котев - Цильо Кономладски. На вратата ни посрещат син и дъщеря и внуци, а една от внучките поднася букет, ки тка цветя от градината. Трогнат , поемайки букета,с няколко думи за големия костурски революционер завърши посещението в къщата на Цильо. За миг сме и пред срутената кукя на Новачко Котев. От къщата на Христо Цветков нито помен, а и никой от близките му не се намериха в селото. След тая"екскурзия" из селото селския свещеник ни покани на черковна молитва за падналите за свободата борци и молебен за "нашите"/т.е. българските войски/, които Кономладския поп още очакваше - вервше горкия, че ще дойдат.....Цялото село изпълни църквата, певците четат на славянски, а свещенника на български- "не съм унищожил българските черковни книги, криех ги, знаех че ще потрябват"....Горкия!... Значи "хуриет" в Кономлади.

От Кономлади се отправяме за село Габреш, за да се изкачим на"Локвата". За "Локвата" трябва да минем през "Улицата" "тя е много тежък"опасен"дори....; но при мисълта че ще отидем на лобното място на 13-тях , така прекрасно възпети от Лазар поп Трайков в поемата "Локвата"и"Виняри", че ще се поклоним пред останките на Дичо Андонов, Лаке Поповски, Георги Чекаларов Христо Киселинчев и др.- всички препятствия и мъки не представляват нищо. След близо 2 часа път, ето ни при"езерото"- локва една където летно време селяните поят добитъка. След почивка и малка закуска отправяме се за лобното място на 13-тех. Ето ги..... С притаен дъх, със свалени шапки, паднали на колене, мълвим за прославата, която те "на" "Локвата" дадоха на Костурско малко преди Илинденското въстание - на 31 май 1903 год.

Само две думи за сражението при"Локвата" и"Виняри". През последните дни на май 1903 год. ръководителите Лазар Поптрай

48

Васил Чекаларов и Пандо Кляшев, с центровата чета на Дичо Андонов са в с.Косинец. Косинския коджабашия....., смятан от организацията за лош човек, узнал , че в селото са пристигнали комитите, от страх да не бъде наказан, побегнал в гр.Виница и съобщил, че в селото са най-голямите комити и с голяма чета. Узнали за предателството, ръководителите заедно с четата се изтеглят за"Локвата", считана за безопасно място. Едновременно с това от с.Дъмбени потеглят две селски чети от по 25 човека , които правят "маневри"- приготовляват се за Илинден. 50 души дъмбенци заедно с центровата чета на Димо Андонов и четата на Васо Кършаков се събират на"Локвата" и размишляват: 100 души комити, на такива здрави позиции, не са малко за двете турски дружини, които се предвижват от неколко страни към "Локвата"В съвещанието дали да се даде сражение или не, Чекаларов е за , Кляшев е против, Дичо и Кършаков очакват мнението на поп Трайков, мълчанието на когото решава да се приеме боя - момчетата трябва да се калят, да се подготвят за приближаващата отплата с 500 годишното робство - казва Чекаларов. Сражението почва рано на 31 май 1903 год. Цел ден бой. Горещ 31 май. Жега, а вода никак. Пушките са се нагорещили,патроните се свършват, турците яростно нападат и се чудят на упоритостта на"раята", викайки и Алаха на помощ..... От сутрин до вечер "Локвата", която се отбранява от Дичо Андонов е целта на турците. Кляшев е в центъра при езерото, а Поптрайков , с него и Кършаков е заел "Виняри" с една дъмбенска селска чета. Чекаларов е във фурията си. Със своята маузерка окуражавайки момчетата , непрестанно е в движение. Лаки Поповски бомбаджията хвърля една след друга бомбите и недава възможност на турците да приближат позициите. Лаки пада, падат един след друг и Дичо , и Христо Киселинчев и брата на Чекаларов Георги и всички 13-мина, които отбраняваха"Локвата".....Простихме се с гробовете, оставихме мъртвите да си почиват.....а ние се отправихме за Костурския Витлеем - с.Дъмбени .

В Дъмбени не бях ходил. Само чувах за него. Знаех че е родно село на Лазар поп Трайков, на Лазар Москов, на поп Филип, на Киряко Търповски, на Лазар Търповски - нито един жив, ~~всички починали.~~ Познавах , бях се запознал с Ламбро поп Филипов през 1941 год. в с.Косинец и с Коста Търповски, брат на Лазар

ЦЕНТЪР ДЪРЖ. ИСТОР. АРХИВ

Търповски, загинал при Кожани, начело на партизани /през 1943 г./ в Дъмбени, ~~последователно трябваше да потърся~~ потърсих и чашерах Ламбро 49 вечеряхме на общоселска трапеза, след която се отправихме за домът му на спане. Ламбро беше прогресивен човек. С правилно за времето схващане. В присъствието само на жена му до зори разговаряхме за войната, за Германия, за СССР и закрайната победа, която според Ламбро ще е на страната на съюзниците и преди всичко на Русия....

На другия ден посетих родните къщи на поп Трайков и Лазар Москов. Ходихме при училището, където Поп Трайков преди повече от 40 години бил посадил ореховото дръвче, което много обичал. ~~Видях и непормалния му племеник, син от сестра, комуто, въпреки настояванията на много приятели, кой знае защо нищо не се направи за него.~~

От с.Косинец е нашият спътник Хр. Руков, който ни очаква в село. Ще отидеме, още повече и пътя ни е през Косинец-Лобаница, ще гоним село Въмбел. В Косинец и Лобаница, от където савойводите Насо Кършаков и Дичо Антонов бяха ходил. Гостуваме на Руков и през Лобаница-Капещица отправихме се за Въмбел. Тук му е местото да се каже, че през Илинденското въстание 1903 год. между Въмбел-Смърдеш-Капещица /дефилето/ станаха големи сражения за превземането на гр.Биглища от въстаниците; обаче поради нападението на с.Дъмбени от страна на аскер, излезнал от Костур, и Дъмбени биде опожарено от турците, а Биглища спаси кожата си.....

Във Въмбел исках да науча подробности за загиналите 19 въмбелски въстаници през въстанието 1903 год.самоубили се и одушени в местността"Дулите". Трагично загинаха въмбелци за свободата на Македония и за слава на Костурско. Не се отбихме в Смърдеш, тъй като бях минавал през 1941 год.когато и посетих опожарените домове на Чекаларов и Кляшев. От Смърдеш бяха Лаки Поповски бомбаджията и Стерио Стерьовски и двамата достойни оъселяни на Чекаларов и Кляшев.

Знаех , че родоотстъпника Коте Христов от Руля обезглави ранения при Чанища/Мориховско/ първия организатор и ръководител на Костурско Лазар поп Трайков. Това става през втората половина на м.октомври 1903 год. на "Лисец" между селата Статица

ЦЕНТЪР ДЪЖ. ИСТОР. АРХИВ

ЦЕНТЪР ДЪРЖ. ИСТОР. АРХИВ

и Ощимах, а се отправихме за Ощима. Юли месец, горещ съботен ден, жетва е"леп се бери". В селото намерих 5-6 стари хора - трима мъже, две жени и една купчинка сополанчета."Леп се печи,синко.Сите люде са по кьро. Няма кой да те види и ти поможи"... Помолих един от старците да каже на младежите, че Спиро Василев мина през селото и поръча, ако нямат работа, утре неделя да дойдат в Желево. Като стана лаф с дедото за Поп Трайков един от старците 70 год.човек въздъхна и рече:"Е е-е- синко,Господ да го утепа на Коте, той му изпи кръвта му я посече главата и му е пуши на грьцкио в Костур владика Каравангелис. Лазо беше препен, личен млад,умен човек. Ама Госпо го накажа на Коте - го обесия турците в Битоля. Цялата епархия/околия/ се израдва".

Другия ден, неделя в Желево ~~бяха дошли~~ Дойдоха не само хора от Ощчина , а и от Търново и от Руля с младия спретнат свещеник. Събрани при черквата в Желево стана цела сбирка. Говорй се за войната, за миналото и за днешното дередже на Костурско, без разбира се да можеме да разрешиме въпросите.....На обяд има голяма обща трапеза от 4-те села, на която се пиха наздравици за миналото на Костурско, за загиналите герои, за живи,за свободата на Македония, за Костурско . Само рулчани и попа специално останаха"недоволни", че не се посети селото им- "За Коте ,що е криво цело село", каза свещеника и въздъхна. И тогава па и сега смятам, че беше грешка дето се пренебрегна селото Руля.

Оставаше да се посетят селата: Бабчор и Прекопана и двете на "Вич". Първото родно село на Никола Трифонов, бивш центров войвода и личен приятел. На Бабчор се пратиха най-много храни и продукти и затова може би посрещането беше тържествено. Още като се заслива от Вишенско, камбаните забиха и целото село излезна на посрещане. След опознаване, питане и разпитване за близки и познати и след както му е реда, се казаха неколко приказки,бабчорци бяха приготвили в училищното помещение селска трапеза, от която не липсваха печени ярета, кокошки, баници и какво ли не още - хората искаха да се отплатят.....И на другата сутрин изпратени от цялото село с ура,песни и благопожелания пак да се видим, но при свободно Костурско.....

През "Порта" ~~изкачихме се~~ се изкачихме за Прекопана. Отиването ми

ДЕЙТР ДЪЛЖ. ИСТОР. ...

в Прекопана имаше за цел да се прехвърли "Вич" и се доберем до селото Бел-Камен и Негован и се посети лобното място на легендарния костурски революционер и ръководител Васил Чекаларов, който начело на голяма чета през 1913 год. прекоси Македония от Дойран до"Вич" и на 8 срещу 9 юли падна убит от преследващата го гръцка войска. /Междусъюзническата война 1913 год./ Поради силния дъжд , който продължи цели 24 часа, мъгливото време и следователно мъчното пътуване през "Вич" не можах да постигна целта - да се поклоня на гроба на тоя голям костурчанин. Каква грешка, грешка която и днес не мога да си простя.

На планината"Нидже" на върха "Сокле" на 3 септември 1903 год. през въстанието падна убит в сражение с турска войска един от ръководителите на Костурско Манол Розов. И реших да отида на "Сокле" - сега ми се падна....Стигнах в село Баница - Леринско. Отворих дума как да се отиде до лобното място на Розова. Баничени ме отправиха за Горничево."Оттам по-лесно. Там точно знаят къде е убит и къде е погребан Манол". Нямаше какво да искам повече от баничени, видях че не им се иска. Отправих се за Горничево. И там казах целта на идването си - как ще отидем до "Сокле"-"Манолов гроб" Двама младежи изказаха готовност да ме придружат."Мъчно е пътуването Най малко 7-8 саата път има да тепаме. Без правда т.е. добитъци мъчно ще отидеме. А вършитба е конете са потребани", най-добре да отидете в Острово. Оттамо ке ве донесе до Чеган. Ка ки ойте до Чеган, работата на половина е свършена". Също както и баничени и в Горничево отказ. Отивам в Острово. След лаф -моабет за целта на идването ги помолих дали ще се намерят двама по-млади ортровчани които да ме придружат до Чеган, че от там се ще намеря колая. Обаче за голямо съжаление и тук, както и в Баница и Горничево. Да пътувам с момчетата за Чеган без да имам водач или водачи от тия села, рисковано е да гоня Чеган, защото от де да знам, че чеганци ще бъдат по-мераклии от баничени,горничовчени, островчени и че ще ме водят до"Манолов гроб"на "Сокле". И затуй поех пътя за Владово , а от там във Воден, където след като правих опит да намеря хора и отида на "Нидже" на "Манолов гроб"на "Сокле", обаче във Воден открито ми казаха, че е рисковано да пътувам не само с водачи

ЦЕНТЪР ДЪРЖ. ИСТОР. АРХИВ

ами дори и с целата чета. При това положение качих се на влака, че в Солун. Значи нито Бел-Камен-Негован, нито на"Сокле".Ще рече че мисията си не изпълних докрай, защото не се поклоних на лобните места на големите - Лазар поп Трайков, Васил Чекаларов и Манол Розов. Да вярвам ли, че някога това ще стане.

"Македоно-български комитет при Оста в Костур"

Една снимка с ликовете на Спиро Василев, Пандо Мак-
криев от село Четирок, Лука Диманов от Дреновени , Кузо Киряков-
ски от чифлика Ана, Васил Стумбов ~~от Виноени~~, Христо Руков ~~от~~
~~Косинец~~ и Кръстю Янков ~~от гр.Хрупища~~ бе излезла в страниците на
в."Зора" в София, към края на юли или в началото на август 1943 г.
За излизането ѝ на бял свят заподозрех Ст. и Р. със знанието на
Т.Б. Силно възнегодувах, защото никогаш не съм бил за дунанмите.
Ст.и Р. ме уверяваха, че това било по изричното и голямото жела-
ние на приятелите от Костур да се видят и да се покажат. Мокриев
Думанов и Киряковски ~~нарочно~~ спец. поръчали за това. Кандисах. Какво
можех да сторя, след свършения факт? Разбира се , че и днес
не съжалявам, че съм между моите съотечественици от Костурско.
Истина е, че в Костур имаше Македоно-български комитет който се
възглавяваше от следните лица: Пандо Мокриев от Четирок, Лука
Диманов от Дреновени, Паскал Калиманов от Добролища, Васил Яна-
киев от Маняк, Никола Георгиев - дедо Кольо от Кондороби, Кузо
Киряковски от чиф лика Ана и Коста Попандонов от с.Четирок -
всички верни ,честни и изпитани българи от Костурско, борци
за свободата на Македония от гръцко робство. Значи , в тоя
комитет не влизаха Василев , Стумбов, Янков и Руков, тъй като
те бяха отишли в Костурско в качеството им на представители на
~~Костурското братетво~~ и Общокостурския граждански комитет да
раздадат отпуснатите храни, облекло, обувки, сол, читанки , чер-
ковни книги и пр.пр. След като изпълнихме задачата си ,приятелите
от комитета пожелаха да се снемем за спомен. И днес съжалявам,
че в момента на снимането от града отсъствуваха 4-мата другари
от комитета, които също така съжаляваха. Следователно, не само,
че не съжалявам дето съм се снел, но скърбя че нямам от снимката.

ЦЕНТР. ДЪРЖ. ИСТОР. АРХ.

Повтарям обаче, че искренно съжалявам, че се видях в страниците на "Зора" и то под внушително заглавие :"Македоно-български комитет при Оста в Костурско". Но за хората, които живееха в Костурско, напечатването на снимката бе желано, е естествено - те се гордееха с това. И особено срещу гърците в Костур, с които са водили борба за освобождението на Македония от гръцко иго; които познаваха добре гръцкото робство и особено онова, при управлението на Метаксас от 1936 до 1941 год., когато Костурско бе окупирано от германци и италиянци. С лед като през април 1941 год. България окупира Източна Македония с Кавала, Серес, Драма и цела Вардарска Македония от Сърбия, под италиянска и германска окупация останаха околийте Солун, Кукуш, Бер, Енидже-Вардар, Воден, Лерин, Кайляри и Костур. В Костурско и Леринско поне дълго вярваха и очакваха българска окупация и се надяваха, че това ще стане. Никой, дори и през 1943 год. никой не можеще да увери костурчани и хората от комитета, че това няма да стане.

Нека видим съдбата на членовете на комитета, преди още да ее е настанила наново гръцката власт в Костурско. Лука Диманов и Кузо Киряковски през м. май 1944 год. бидоха застреляни от германците в с. Горенци, обвинени че като българи, като славяни са комунисти; Никола Георгиев /дядо Кольо/ биде убит от гръцки андарти; Пандо Макриев и Коста Попандонов беха убити в Битоля като българи; Паскал Калиманов и Васил Янакиев много време трябваше да се укриват в Вардарска Македония за да не бъдат унищожени....

Аз обаче и до днес съм жив, и смятам, ако не и напълно, но повече от задачата, която преследвах, постигнах при четвъртото ми пътуване в Костурско - посетих 45 селища, посетих много исторически места; срещнах се с много хора, стари и млади с които разговарях за работи отпреди и след Илинденското въстание посетих лобните места на почти всички по-видни костурски революционери - герой с изключение тия на Лазар поп Трайков, Васил Чекаларов и Манол Розов. А от друга страна отнесоха се в Костурско на моите съотечественици и сънародници 10.000 кгр. сол; 20.000 кгр. царевица, 10.000 кгр. брашно, 500 костюма , 500 гумени обувки, медикаменти - хинин, аспирин, йод, кислородна вода, английска сол 20.000 бр. читанки за децата и много черковни книги. Раздадоха се 2.000.000 лв. помощи на пострадалите селяни, убити милиционери

8 села в Леринско 20 градове 45 селища в
2 и в Воденско и града от Костурско
Зап. Тракия
Или всичко 79 селища -

и бедни хора. В тая си четвърта обиколка през м.юни и юли посетих следните села: Загоричани, Бобища, Олища, Бамбуки, Куманичево, Горенци, Маврово, Лъчища, Футиница, Кондороби, Тихолища, Апоскеп, Сентома, Шестеово Бишени, Блаца, Черешница, Прекопана, Бабчор, Кономлади, Поздивища, Черновища, Дреновени, Габреш, Желево, Ощима, Врезница, Въмбел, Смърдеш, Капещица Биглища, Лобаница, Косинец, Дъмбени, Св. Неделя, Четирок, Добролища, Делегоже, Тиквени, Изглибе, Хрупища, Маняк, Дупяк, Костур и Стария чифлик ~~до сеирото. И сега ще питам дали има костурчанец, да се пожали че е посетил поне част от тия села.~~

В обиколката ми из Македония, която правих през 1941, 1942, 1943 год. ще трябва да спомена че ~~съм~~ минах и през градовете Паланка, Куманово, Скопие, Велес, Прилеп, Битоля, Лерин, Воден, Енидже-Вардар, Солун, Бер, Сер, Демир-Хисар, Драма, Кавала, Неврокоп, Разлок, Банско, Горна Джумая, Свети Врач и селата: Зелениче, Горско, Айтос, Суровичево, Баница, Церово, Горничево, Горно Върбене-Леринско; Острово и Владово-Воденско. И най-сетне минах през Кърджали, Момчиловград, Гюмурджина и Ксанти в Западна Тракия.

ДЕРЖ. АРХИВ
ИСТОР. АРХИВ

ЦДИА ДЪРЖ. ИСТОР. АРХИВ

През м.Април,1941 год.България,като участница във войната на страната на Германия,окупира южна Сърбия,Македония под сръбска власт,западна Тракия и източна Македония с околите Кавалска,Серска,Демир-Хисарска.Във от окупираните от България територии останаха околите Костурска,Леринска,Кайлярска,Воденска,Енидже-Вардарска, Кукушка,Солунска,Берска и Кожанска.

При това положение на нещата,Костурското братство в София имаше поводи и основания да се заинтересува и замисли за участта на своите сънародници,останали в неокупираните от България околии.

С оглед на това,през същия м.Април,1941 г.настоятелството на Костурското благотворително братство в София свика на събрание своите членове,в Македонския дом,с дневен ред върху участта на българското население в Костурско и евентуалните мерки,които биха могли да се вземат от страна на братството в София.Председателя на братството,Спиро Василев,направи доклад за създаденото положение в Костурско и по който доклад се изказаха мнозина от присъствуващите.Поставиха се и редица въпроси на които председателя Спиро Василев даде съответен отговор и обяснения.От своя страна,същият постави пред събранието въпроса: не се ли преценява за уместно и необходимо да бъде избрана една комисия,която да замине за Костурско,да се запознае на самото място с новосъздаденото положение и условия и да направи своя доклад след завръщането си.Паралелно с това да бъде избран един комитет,който да се грижи за събирането на средства за подпомагане на нуждаещи се наши съотечественици и сънародници в Костурско.

Поставеното като въпрос предложение бе прието единодушно от събранието,като след размяна на мисли между присъствуващите братствени членове бе решено,в тази комисия да участвуват лица от четирите "кола"на Костурско.Събранието се спря на следните лица: от

"Пополе-

бе и Накето,който загина в сражението станало на 12.11.1902 год., където загина и известния ръководител и организатор на Костурско Кузо Стефов с годеницата си Василка Иванова.Минавайки през Шестеово,41 година след неговата героична смърт,отбихме се на лобното място където е загинал Кузо с годеницата си и там,в присъствието на целото село казах кой бе Кузо Стефов и що даде той на македонската революция и в частност на Костурско.И вместо да ридаем пред останките на моя славен съселянин Кузо,ние запяхме популярната в Костурско песен за Кузо и Василка " Защо трепериш мила Василке, страхуваш ли се от турските куршуми?".А знае се,че Кузо застреля Василка,за да не падне в турски ръце.След като и тук,както в Сетома чухме причините за въоръжаването,шестеовци ни почерпиха с прочутия си мед,пожелаха ни добър път и ни помолиха да си вземем бележка/Шестеово да бъде подпомогнато с храни.Те ни изпратиха до синура на Вишени,където ни сториха "теслим" на вишенци,които ни очакваха и които знаеха,че в селото им пристига и техния съселянин Васил Стумбов.Макар и дъждовито,срещата бе много сърдечна и тържествена.Имаше поднасяне на цветя,приветствие от една девойка и други прояви от тоя род.Добре че заваля силен дъжд иначе кой знае до къде щеше да стигне посрещането.Стумбов остана на квартира у сестра си,а мене взе като гостенин бай Атанас Панчев,добър приятел на баща ми.Макар,че през целата нощ валя дъжд,до късна доба имахме посетители на приказки.Всеки питаше за свои и за познати в България и за политическото положение.И тук,както в Сетома и Шестеово чухме същите обяснения: нямало друг начин освен да се вземе оръжие за отбрана,но "не и да нападаме".Още повече,че нашето село бе нападнато,ограбено и ако не бяхме стреляли,може би ще дадехме и жертви".

и да направим всичко възможно

Да минеш през Вишени и да не си спомниш за Лазо Москов, за сражението на 2 срещу 3 Август,1902 година,където загина ръково-

ЦЕНТЪР ДЪРЖ.
ИСТОР. А. . В

дителя Москов,с двамата четници Кольо Рашайков и Типо Цулев, щеше да е голям грях: На другия ден,рано сутринта цялото село е на гроба на Лазар Москов,където се отслужи тържествена панахида за тримата герои.Васил Стумбов произнесе слово за героите.И вместо плачове и ридания,над гроба на Лазар Москов и другарите му, пяхме,стъкмената на времето от Хр.Силянов песен за Кузо Стефов и Лазо Москов: "Ай да кажем Бог да прости за Кузо и Лазо и т.н."

В Блаца.Родното място на легендарния войвода Кузо Поп Динов - Блацки,чийто заслуги към освободителното движение на Македония и по специално в Костурско,особено след Илинденското въстание,са много големи.Геройски и достойно той се прояви в борбата с гръцките чети.Кузо беше завършил средното си образование в Атина и бе гръцки възпитаник.Деня е топъл,приятен.Цялото село е излезнало при "буката"да ни посрещне,с песни,с биене на камбани./Искам да отбележа,че село Блаца има и в Кайлярско.То носи името гръцка Блаца/.Стигнали сред селото,заобиколени от близки и познати /от Блаца, е и жена ми Дота/,всеки пита и разпитва за роднини,приятели,за новини,за войната,за положението. А и ние от наша страна задаваме въпроси относно въоръжаването и причините за създаденото положение.Тук аз можах да разговарям по-интимно по тоя въпрос с близки от страна на жена ми и да бъда по-откровен.Отговора бе все един и същ: стария страх от нападения,гърците "не са за вервване"."Шо ки ни е писано,ки биди.Го пущиме поясо.Госпо на помощ. Мож да сгрешия децата,незнаем,ама стана"- завършиха вуйкото на жена ми и стария свещеник на Блаца.Дух,що да го правиш.Не помним ли ние по-старите,нападенията на андартите през 1905 година,когато убиха петимата наши селяни,берейки си дърва на стария Вич?

След като изкарахме хубав обед и разговори с гостоприемните блачани,поехме за с.Черешница,което отстои на 3½ клм.от Блаца.

Черешница е малко село в една котловинка,разположено на

ЦЕНТЪР ДЪРЖ.
ИСТОР.

1300 м.над морското равнище.Родно място е на заслужилите поп Герман и учителя Аристид Дамянов.Селските моми и невести със звучни стари,народни и комитски песни ни посрещат още преди да излезем от буката и ни заведоха към селото при черквата.И тук както навсякъде,все старите приказки "помним добре гръцките издевателства от преди 35 години.Можехме ли да се оставим и сега както тогава? Как можем да се доверим на Зервас и други като него? Па каквото е писано...".Черешничени,както и другите селяни,се показаха много гостоприемни.С песни ни изпратиха далече над селото,откъдето наблюдавахме историческите местности Кайнако,Върбица,Барбеш,Дауло и др.и поехме надолнището къмто Олица и Загоричани.

От Черешница,изпратихме две момчета,родом от с.Вишени, да съобщат в Олица и по специално в Загоричани за пристигането ни.Изпратените хора ~~ж~~ се оказаха непознати на Олищени и биват задържани от селския ръководител,смятайки ги за андарти.Каква бе нашата изненада,когато вместо посрещане,олищени ни посрещнаха с пушечни залпове.Ние помислихме,че ни посрещат с почести...Когато куршумите започнаха да падат около нас,разбрахме грешката: изпратените момчета са взети за андарти и олищени се бранят от нападение.Нито виковете,нито белите кърпи,нищо не помагаше,хората стрелят и ние най-после требваше да се укрием от стрелбата им.Благодарение на милиционера Яни Стоянов,който по незабелязан от олищени път пристигнал в селото,можал с голями усилия да спре стрелбата.А загоричанци като са чули,че в Олица се води бой между андарти и селяни,веднага се притичат на помощ и заемат върховете "Св.Илия" и "Крестец"с намерение на обходят "андартите".От пукотевицата целото ~~село~~ поле беше ~~като~~ опустяло.Така ни "посрещнаха" в Олица.Разбира се,скоро нещата се уясниха и недоразумението бе забравено.Почерпиха ни с хубав мед,в доволни количества.Тук нямаше речи и песни.Минахме само с меда.Олищени оправдаваха въоръ-

Цен... ИСТО...

жаването си,като казваха: "Видите ли,ако бяха действително андарти,а ние нямахме оръжие,какво щеше да ни е дереджето?Ние познаваме гърците отдавна и сме им яли попарата..."

И тъй,след много извинения за необичайното ни"посрещане" сбогувахме се и бързо тръгнахме за Загоричани,очаквани на Крестец.

Ето ме отново в родното ми село,в което бях идвал точно преди една година,когато италянците ме прибраха в Костур,защото съм правел българска пропаганда.Тук,поради инцидента в Олища,нямаше никакво посрещане.Хората се бяха изпокрили,полето беше опустяло.Отправям се към домът на сестра ми,която току що била да съобщи на майка ни,че при с.Олища се води сражение между андартите и"нашите"и че Спиро бил между тях и пр.Знае се,че дядо ми е заклан от андарти,баща ми - убит също от андарти.Още с пристигането ни,най-напред се яви ръководството да ни упрекне,че не сме пратили навреме хабер,за да бъдем посрещнато както трябва и още повече ни упрекнаха за "грешката" със сражението при Олища. Признахме се за виновни и пристъпихме към други разговори.През това време,къщата на сестра ми се напълни с милиционери и селяни, дошли на свиждане и да питат-разпитат за близки и приятели.Насетне останахме само с ръководството.Разговаряме за събитията, за новите условия и обстоятелства,създадени вследствие въоръжаването.Разговора върви мудно,тъй като Загоричани даде три жертви в сражението при Лошница,където загориченци са се притекли да подпомогнат сражаващите се с гръцка чета наши хора.Поставени на тясно от въпросите ни,ръководството се помъчи да оправдае въоръжаването с италянско оръжие,почти със същите мотиви и съображения, каквито бяха изтъкнати във всички останали села."Добре помним и знаем за жертвите на ден Благовещение през 1905 година.Тогава,също такива андарти като тия на Зервас и "Тагмата свалиас" избиха 59 наши съселяни.Та не виждате ли,че бандите нападат мирни села и селяни и ги избиват? И защо,мислите? - Защото с идването

на германците през Април,1941 година свалихме си маската,викахме УРА,мислейки,че щом България е с Германия и както сръбска Македония мина в ръцете на България,същото ще стане и с нашия край. Кой ни е крив,че сме се родили бугари,бе братя?" И много други още,оправдаващи ги съображения и мотиви изтъкнаха ръководителите-загориченци.А всички те,бяха млади,ентусиазирани българи - костурчани,които мислеха честно.Немаше какво да им се възрази в този момент.Идва ми на ум забележката която им направих: "В такъв случай и медо е ваш и ...лайната са ваши!"/Още пазя писмото с което Иван Гаев от Битоля ме упрекваше защо не съм казал обратното/.

На сутринта,шестеовската чета,която ни придружаваше, събрана на "средсело" за сражението при Олища пееше следната стъкмена на бърза ръка песен:

"Търнаме,кинисаме по сите села,
"Кога сурваме към Олища
"Андари не сториа,огън ни отвориа
"Гре ке сторваме,за нашите гости,
"Спиро Василев беше,со Василе Стумбов
"Армаган ки оставаме на Олищчени и т.н.

ЦЕНТР... ИСТО...

На другия ден,в изпълнение на нашата програма,поехме пътя за Куманичево,Горенци,Футинища,с намерение да пренощуваме в с.Кондороби,откъдето е дедо Кольо,който наредил в неделя да бъдем в Тихолища.Успяхме да изпълним програмата.И в Куманичево и в Горенци и в Футинища все същото: събрания,речи,въпроси,отговори И тук,както и навсякъде другаде,все едни и същи отговори.

Кондороби е малко,кокетно селце от около 30 - 40 къщи, под полите на южен Кайнак,с много плодородно и напоявано поле, до самото езеро,с много развито скотовъдство,с хубави двуетажни каменни къщи,с гостоприемни домакини.Всичко това знаеше бай Кольо,та ни е докарал тук,че да се отсрами.Гостбата беше бейска.

Друга,така изразяваща дума,нямам.Макар и изморени от дългото пътуване и приказване по селата,кондоробени не останаха по-долу от другите села.И те на свой ред се интересуваха и питаха за свои и за приятели в България,за положението,за края на войната и пр.На главния за момента въпрос,относно въоръжаването,бяха на мнението на своите сътечественици-костурчани от другите села. "Излишен въпрос.Госпо на помощ.Мож да сгрешиме,ама олду бити"-каза бай Атанас от името на присъствуващите на вечерята.На другия ден рано сутринта,в неделя,по желание на селяните,на гробищата се отслужи панахида за падналите за свободата на Македония кондоробени през Илинденското въстание и по късно.На панахидата присъствуваха всички селени от Кондороби.Васил Стумбов произнесе слово,което затрогна селените.На гробищата запяхме:

"Нещеме ний богатство,
"нещеме ний пари,
"но искаме свобода,
"човешки правдини. и т.н.

ЦЕНТЪР ДЪРЖ. ИСТОР. А...ВВ

Така завършихме посещението си в Кондороби.Придружени от моми и невести,от младежи и старци,с песни и с ура бехме съпроводени до синура на Тихолища.И днес благодаря на моите сътечественици и сънародници в Кондороби за сърдечния и мил прием.

Тиолищени обаче,бяха решили да бият рекорда по посрещане на всички посетени до сега села.Цялото село,ама буквално цялото е излезнало да ни посрещне.Момента е тържествен.Напред излиза непознатия до тогава дядо Яни и ни приветствува: "чуйте вака,братя. Така го посретиме на Попов през въстанието,кога дойде да ни каже оти въстанието е кренато.Госпо да ни благослови работата" и плачейки от радост,даде път на стария,85 годишен Кузо Темелков,един от старите дейци на Костурско,лежал и в Корча и в Костур,като един от първите хора на организацията и когото познавах още от 1908 година от София.Старият деец можа да каже,че народа с готовност взе пушки да се брани от гръцките андарти и сега ра-

ботата остава на"Госпо да поможи и тури добър край".След отгово-
ра на приветствието,при шпалир от народ,влезнахме в Тихолища.
Селската музика безспирно свири маршовете на Лазар Поптрайков,
за Чекаларов,за Розов,Митре Влаха и Кузо Блацки.Нареждат я ко-
стурчани.Хуриет е в Тихолища! На увеселението бяха дошли ръково-
дителите на Сетома да ни канят,тъй като/когато сме минали през селото им,
не са могли да се отсрамят.Трапезата в Тихолища е общоселска.
Всеки е донесъл от къщи,това което си е приготвил,но да е на
общата трапеза.Разбира се,че все имаше нещо специално приготвено
за гостите.Тиолищските лозя са прочути в Костурско.Всеки е до-
несъл от най-хубавото.Имаше червено и тъмночервено вино.Песните
все комитски и костурски,се чуваха едва ли не до Костур.Само
езерото дели селото от града.Кузо Темелков само приповтаряше на
ухото ми:"Госпо на помощ".След песните не закъсняха и хората.
"Шо сака нека стани.Сикивер анасана" - малко в в весело на-
строение ми шепне бай Яни.Благодарение на дошлите от Сетома хо-
ра,да ни канят да посетим и тяхното село,можахме да се "куртули"
саме" от Тихолища и от тиолищени.Господ здраве да им дава!Прежи-
вяното в Тихолища не/~~ке~~ може да се заличи~~ла~~ с нищо.

Отзовахме се повторно в Сетома.Не можеше да се откаже.Там
престояхме неколко часа,бързайки да се приберем по рано в Костур,
тъй като на следния ден бе понеделник - пазарен ден,та да можем
да се видим и със селяни дошли от другите села.Сетомени ни изпра-
тиха чак до мястото,където през 1900 година е ~~бе~~ бил убит Абедин бей
от Костур,притежател на "Стария чифлик".

ЦЕНТР. ДЪРЖ.
[illegible]

След десетдневна обиколка из селата на ~~Костурско~~ - Сетома,
Шестеово,Блаца,Черешница,Олища,Загоричани,Куманичево,Горенци,Фу-
тинища,Кондороби и Тихолища,се завърнахме в Костур където "вода-
чите" мнението ни и впечатленията ни от обиколката.От всичко ви-
дяно и чуто,правилно можеше да се заключи,че всички и навсякъде

бяха на мнението на костурските водачи.Искайки да минем за дипломати,не казахме всичко което беше в тяхна полза,за да не им дадем важност и кураж,че са били прави.В това време ни известиха,че адютанта на гарнизонния полковник,познатия ни г.Ривали, искал да ни види.Схванахме,че иска да узнае впечатленията ни от обиколката.Отзовахме се веднага на поканата.И тук не казахме самата истина.Изтъкнахме,че населението е под заплахата,че може да бъде нападнато от андарти,че е много разтревожено от създалото се положение,че ще бъде държано отговорно от гръцката власт и че гръцкия комитет в Костур действува пред очите на окупационната власт и пр.Разговора протече в продължение на 15-20 минути, понеже Ривали трябвало да отиде на доклад.Разделихме с адютанта, с пожелание от негова страна,че пак ще ни потърси.

Излизайки от комендантство,насреща ни се задава Паскал Калиманов,който узнал за завръщането ни,дошел да ни води и към неговия сектор.Не можеше да се откаже, и там е Костурско.Край града,ни очакваха момчета с коне.Без да се отбиваме където и да било,тръгнахме по посока на "Топлица" и от там през "Фурка" ще вземем други коне и ще поемем към Добролища.Яхнали добре охранените коне и придружени от кавалеристите на Паскал,препускаме към Тиквени.Тиквенци,които са знаяли от Паскал,че ще минем,бяха излезли да ни посрещнат край селото и от далече още чуваме да се вика "ура".Тиквени е бивш чифлик.Сега е село от около 40 къщи. Има хубаво плодородно поле.След размяната на поздрави и съответната почерпка,питаме тиквенци що ги накара да грабнат оръжие и против кого.Казах,че костурчани даваха все един и същ отговор: "опасност ни грозеше и продължава да ни грози"... Иди,че им разправяй. Искат да ни задържат на обед.Паскал каза,че днес сме гости на Добролища,ако обичат тиквенци да заповядат,пък друг път заедно ще им дойдем на гости.

ЦЕНТР. ДЪРЖ. ИСТОР. [illegible]В

ИСТОР. [illegible] Б

Продължаваме пътя за Добролища.В ляво от нас се белее река Белица.На отсрещния й бряг са наредени селата Цакони,Желегоже, по-нататък Желин,а в дясно от шосето: Орман,Жупаница,Сливени и Св.Неделя - имена на чисто български села.От далече се вижда,че шосето е запрещено от народ.Цялото село Добралища е излязло на шосето да ни посреща.Посред шосето е застанала почетната стража от въоръжени моми и момци.Приемаме "парада",слизаме от конете и почваме запознаване със всички селяни."Ура"-та не стихват.При шпалир от селяните,отправяме се домът на Паскал Калиманов.

Паскал Николов Калиманов е син на бившия войвода Кольо Добролицки,един от водачите на Нестрамкол след Илинденското въстание и борец срещу гръцките андарти.Той падна убит в сражение с турски аскер през 1906 година в Добролища.След малка почивка се отправяме на гробищата.На гроба на Кольо Добролицки ще отслужим панахида.В присъствието на цялото село,на бежанците от опожарените от андартите села и дошлите от Четирок селяни се отслужи панахида,след която Киряз Шкуртов,другар на покойния Калиманов,говори за делата и героизъма на своя загинал другар.След панахидата всички се отправихме за домът на Паскал.Събралият се народ в двора на къщата иска да чуе и узнае що ще стане - за края на войната,за участа и прехраната на бежанците от изгорените села,за създаденото положение в Костурско след въоръжаването и пр.Преди това обаче,ние поискахме да узнаем причините за това въоръжаване.Без много да чакаме,един 45 годишен човек ни отговори: "Ето бре братя,ние нема шо да ви кажваме.Пулите дупките на стисойте на Паскаловата къща.Ако не беше Паскал да му сторваше огън и ако не беше големата чупа на Паскал да му носи фишеци и да плюска от друго место,за да му се чини на андартите оти натре има и други да плюске,ако не беше и Стерио да отвори огин от другата страна и нашата ~~кеи да отаи~~ не стануе как желегожката,как старичеnската или као езерската.Шо повеке лафой сакате?" Т.е.ако не бяха

се защищавали и тяхното село щеше да има участта на Желегоже, Старичене и Езерец.Тук вече ни се каза ясно: "нищо не ви сакаме, дайте ни оръжие да се браниме,оти сватойте /италянците/ за ниме си неме,а не на нас да даде".Така продължиха разговорите до късно след обед,когато бяхме поканени от Стерио Николов /влах/ да му направим визита и ни покаже дупките от куршумите и хвърлената бомба от андратите,която направила поражение.А Стерио бил и първил винар на село,та бехме придружени от доста мераклии."Само двама на место останаа" /т.е.давам убити/.Тост държа и паскаловото момиче Виктория.Нейният тост бе изчерпателен: "Айде,аирлия да е,НАШЕТО да се стори"...

В Добролища останахме да нощуваме,тъй като там трябваше да изслушаме бежанците от селата Старичени,Брещени,Желегоже и Желин,дошли да ни видят и потърсят помощ,а някои и да бъдат изселени в България,в Беломорието.С часове горките наши сънародници разправяха за мъките и теглилата си.Можеш ли да не слушаш и да не обещаеш,че всичко възможно ще направиш? "Щом се завърнем в България,бъдете сигурни,че най-напред за вашето положение ще донесем и все нещо ще се направи".Така завърши разговора с жертвите на андартския садизъм.На другия ден напуснахме Добролища на път за Четирок.

ДЪРЖАВЕН АРХИВ

Четирок е село от около 150 къщи,в миналото имало и турци,а сега на тяхно място са настанени гърци-мохаджири.Четирочани бяха изпратили нарочни хора да ни канят.Те ни очаквали да пристигнем предната вечер.Едва се освободихме от добролиците. Четирок е на 3 клм.от Добрилища.С песни и музика бяхме посрещнати далеч извън селото.Свири се и се пее песен за Лазо Поптрайков. Лазо е най-почитания и обичан революционер в Костурско.Тук,той е първия организатор и ръководител.В тоя момент,неколко приказки за Лазо падат като мехлем на рана.Васил Стумбов произнасл слово за Костурско,за Лазо и други костурски революционери.Понеже бър-

захме с обиколката, отказваме на четирочени предлагания ни обед, тъй като още днес трябва да минем през Изглибе, за да можем до вечерта да бъдем в Хрупища и Маняк, с което да приключим нашите посещения по селата. В Четирок не стана дума за въоръжаването, тъй като този въпрос бил "излишен". Четирок водел бой с настаналите "просвиги" /бежанци/ и ги прогонили. Следователно "излишно било" да се говори повече.

Цент... ...
...

За да стигнем в Изглибе трябваше да преминем "Белица" на коне. Газейки тая река, чийто води наистина се белеят, мислиш, че ей сега ще се търкулиш от коня. Но преминавайки реката на кон, с редко чувство на удоволствие от плясъците на прохладната вода, съвсем незабелязано се изправяме пред селото. Изглибе наброява около 35 къщи, но макар и малко, е богато село. Отведоха ни в дома на старият революционер дядо Пандо, около 70 годишен човек. Някога е имал търговия в Костур и то доста голяма. Това не му е пречело на ~~комитските~~ неговите му интереси. Преди още да заговорим за въоръжаването, дядо Пандо сам взе думата и ни показа старата си къса карабина "Гра", с която си бил послужил при нападението на селото от андарти, преди един месец. Значи и тук е имало нападение от андартите, преди да ~~ги~~ е проагитирал някой нашите хора. И дядо Пандо продължи за карабината си: "тая е още от въстанието. Яска бе со корещарската чета. Шо беше тога. Белки сега ки речи Госпо да стави нещо, та да се куртулисаме. Аман от чужи. Белки ки дойде наште" И изкара дядо Пандо една жълта, кой знае колко годишна стара ракия, за да ни почерпи. Пред къщата на дядо Пандо се бе събрал вече доста народ. Младежите и момите бяха започнали вече своите песни. И тука чуваме песента за Лазо Поптрайков и особено Чекаларовата, която тук се пееше на гръцки: "О Чекаларос фонаксе, ура вре педя

"На паме стин Клисура, ке местин
Касторя"

/Чекаларов извика, ура бре деца, да ойме во Клисура и вътре во Костур/.

Песните и хората пред къщата на дядо Пандо Апостолов не стихваха. Времето обаче напредваше и нам не оставаше нищо освен

ЦЕНТЪР ДЪРЖ. ИСТОР. АРХИВ

да побързаме и поемем пътя за Хрупища,който не бил много "равен" т.е.малко опасен.Изглибени излезнаха предвидливи,като изпратиха три тройки да проверят пътя.Така предвождани от тройките,стигнахме до брега на р.Бистрица /където Чокойчевци имат воденица, и отхранват неколкостин пилета.До Хрупища е само неколко минути.Ще преминем моста и ето ни в градеца.На самия мост ни посреща "почетна стража" която ни отдава "почест".Камбаните бият,"гарнизона" на Хрупища е построен за посрещане.Цялото население от власи,българи и гърци дори,са излезнали да ни посрещнат и викат "ура","зито" и пр.Приемаме поздравите и отсядаме в еидн локал на почивка.Обиколени от граждани и младежи,всеки иска да ни заговори,да ни поздрави и да ни запита нещо.След размяна на мисли по положението, и тук както навсякъде,ни се дава един и същи отговор: "Бе джанъм що да кажиме,се стори работата.Ке останме на Госпо.Що ни е писано ке биди,може да сме сгрешили,ама стана що стана"-изрече свещеник Лазо и махна с ръката.Най-сетне нека е така.Щом костурския дух е такъв...

Рано сутринта на другия ден,искаме да отпътуваме през Маняк за Костур.Гарнизона е построен за отдаване "за почест",обаче насреща ни идва Тома Чокоев,който снощи останал на воденицата, ни кани да посетим домът му.Не можах да откажа на съученика си от 1900-1903 година.Редно бе да посетим най-видното българско семейство в Хрупища.Ще си позволя да открия едни скоби и да кажа неколко думи за тоя забележителен род на Чокоеви.Никола Чокоев се е поминал през 1937 година на 90 год.възраст.Баба Чокоевица и сега е още жива но не вижда.Стария Чокоев е бил стълба на българщината в Хрупища.Гръцки андарти са го нападали на два пъти в магазията му,за да го убият,обаче вместо него олучили дъщеря му. Преди смъртта си дядо Никола Чокоев,човек с много широки разбирания,бил наредил на погребението му да няма свещеници,опело и плачове.Вместо това,да свири музика,да източат поне 1000 оки вино и

да приготвят ядене за целия град.И неговите наследници изпълнили желанието му,както разправя Томовата булка,снахата на дядо Чокоев."Имаше свекър ми за цяло Костурско да го нагости" - завърши Томовица.

Поднесоха ни пържени пилета и бюрек.След като се нахранихме добре,поехме за Костур през Маняк.И в Маняк,макар престоя ни да беше сравнително кратък,повториха се същите манифестации на братски чувства,същите плахи надежди и опасения,същите песни и викове "ура".

Със завръщането ни в Костур,сметнахме обиколката ни за приключена,макар че имаше още някои села в които не бяхме ходили.Например из долината на Кономладската и Рулската река,както и някои села в Корещата.В Костур се събрахме с "водачите" да си отчетем резултатите от обхождането на селата.Заключението бе,че се е отишло много далече:станаха люти сражения,дадоха се много жертви,проля се много кръв,опожарените села от андартите са на лице,ограбени са селата Вишени и Бабчор.

Лука Диманов,един от водачите,родом от с.Дреновени, завършил гръцката гимназия в Солун,където притежава и едно пететажно здание,млад и интелегентен човек,заговори и конкретизира исканията на комитета в няколко изречения: сол,хляб,облекло и обувки за въоръжените;читанки и учебници за децата,които вече трета година откакто са престанали да ходят на гръцко училище; учители и свещеници; и на края,понеже италянците не можаха добре да ни въоръжат - нуждни ни са на първо време няколко тежки и леки картечници,като бъдат допълнително въоръжени и подпомогнати бедните милиционери,ангажирани в отбрана на населението.Те са около 500 души и представляват "постоянната войска на Костурско" както се изрази Луката.Накрай,като видя че от нас не получава едно потвърждение на изброените от него нужди,той заключи: "Най сетне да се

разбериме,нищо да не ни се даде,па така ке си биде работата.Ние се фативме на орото и сакаме,некиме,ки го играме".Взе думата и Паскал Калиманов: "Тия нещча,що се саке от вас,много пати се сакани от Битола,без никой да ни чуе.Мислим,оти и от вас толко ки излезе..." - заключи бай Паскал,без да държи сметка дали ни е обидил или не.

След "конференцията" помолваме да отидем при началника на гарнизона и се сбогуваме преди да отпътуваме за България.Както гарнизонния началник,така също и Ревали ни приеха много любезно и доволни,че сме изпълнили мисията си,по време на която не беше ни се случило нищо лошо,взехме си довиждане и заминахме за София.

В представеното от мене писмено изложение до Министерството на вътрешните работи,не споменах нищо относно разговора воден в кабинета на Габровски между трима ни - той,Лукаш и аз,а още по-малко за мисията с която бях натоварен в Костурско.При връч ване на изложението,което лично предадох,докладвах за всичко което видях,чух и можах да схвана при обиколката ми в Костурско. Също така,предадох и разговорите които имах с италянците и с водачите на въоръжените селяни.Заключението ми беше,че ~~опасността~~ опасността която се предполагаше като вероятна и възможна,беше изключена т.е.не съществуваше никаква опасност от присъединяването на Костурско към Чамурия,респ.Албания.Между италянците и нашите хора не бе ставало нито дума за подобно нещо,нито пък аз от своя страна направих некакъв намек за това,по време на пребиваването ми там.Така впрочем,завърши моята поверителна мисия,която аз наистина държах в тайна,до написването на настоящето.

ДЪРЖ. АРХИВ

След като привършихме разговорите за поверителната задача,Габровски ми благодари и обеща,че ще ходатайствува пред

Министерския съвет да отпусне за пострадалите костурчани от опожарените и ограбени села,помощ за семействата на убитите и ранените,брашно,царевица,сол,медикаменти,500 костюма,500 гумени обувки,учебници и църковни книги.Преди да се разделим,потърси по телефона Лукаш,комуто съобщи,че съм пристигнал и кога би могъл да ме приеме.Отговора бе,че ще бъда потърсен от него,тъй като в момента бил много зает и му предстоело пътуване.Дали Лукаш бе забравил или се бе информирал направо от Габровски,не зная, но аз не бях потърсен от Министерството на Войната за да направя моя доклад.

На писменото искане за оказване на помощ,подадено около 27 Април,1943 година отговора се получи към 5 или 7 Юни,в смисъл, че всичко ще бъде стъкмено и готово за получаване в Битоля,но за пренасянето му от там в Костурско трябва да бъдат взети сериозни мерки.За изпълнението на тази толкова тежка и отговорна задача бех натоварен пак аз,като председател на братството в София,при съдействието и помощта на Христо Руков,Кръстьо Янков и Васил Стумбов.

Да пътувам за четвърти път в Костурско не ми се искаше. Имах и известни съображения да откажа: бях на служба,подобно дълговременно откъсване от работата ми не беше много съвместимо със служебните ми задължения.Въпреки това обаче,имаше нещо което ме караше да отида и този път в родния ми край.В мене зрееше идеята да събера някои допълнителни данни около освободителните борби в Костурско,да посетя села и места свързани с Илинденското въстание,да науча нови данни около неща свързани с живота и делото на костурските революционери и пр.Това ми отиване в Костурско,като че ли насърчи моите намерения и въпреки някои служебни неудобства заминах отново.

На 10 Юни тръгнахме за Битоля.За приготовляването на експедицията се употребиха голями усилия и грижи,а трябваше да

се преодоляват и много митарства – как ще се превозят, как ще минат границата и пр. Не по малко важно беше и къде ще се установи комисията, и как ще разпределя предметите. Реши се всичко да бъде доставено в с. Апоскеп, което е център на околията и при това близо до Костур. И не се излъгахме. Там намерихме добър прием и помощ от селяните. Още с пристигането ни, бяха изпратени съобщения до селата, за да се явят хората и получат определената им част от скромните количества, които Костурското благотворително братство в София изпраща на своите близки като подарък. В продължение на около една седмица можахме да се справиме с тази толкова тежка и отговорна задача: разпределението. През тия дни в Апоскеп бе непрекъснат празник: движение оживление, песни, хора. Най мъчна за разпределение бе паричната сума, защото и пострадалите от опожарените села, и вдовици, и сираци и сиромаси – всички искаха. Кому колко да дадеш? Но криво-ляво справихме се и с това. Макар и всичко да мина, както казах, благополучно до известна степен, успяхме все пак целата работа да завършим в срок от 10 дни.

Апоскеп! Та това е Йерусалим за Костурско, гробница на 30 убити герои. Тук са погребани, както това вече отбелязах и на друго място, главата на Лазар Поптрайков, Митре Влаха, Кузо Попдинов – Блацки, Петър Гайков, Колю Добролицки, Петър Христов и много други войводи и четници. До 1912 година, макар и турско, гробищата бяха подържани от апоскепени, но след като Костурско падна под гръцко робство, гърците забраниха подържането им и унищожиха гробищата.

Вече сме поели обратния път, но не направо, а някак по-издалече: през Черновище, Поздивища – Кономладската река, пътуваме за с. Кономлади. От Кономлади е легендарния Митре Влаха – Димитър Николов Панджаров, Васил Котев – Цильо Кономладски, Новачко Котев и Христо Цветков – всички войводи, с голями заслуги към освобо-

дителното движение на Македония, на Костурско. Отправяме се към
къщата на Митре Влаха. Целото село е събрано около нея. Много се
приказва за тая къща, за рода, за родителите, братята и сестрите на
Митре. Надпреварваха се съселяните на Митре да разправят спомени
за дейноста му, за безстрашието му, как се е справял с турските
пусии и как е ликвидар водача на гръцките андартски чети, Павлос
Мелас, убит в с. Статища, за когото цяла Гърция горчиво скърбяла.

В с. Дъмбени. До сега не бях ходил, а само бях чувал за него.
Знаех, че е родно място на Лазар Поптрайков, на Лазар Москов, на
поп Филип, на Киряко Търповски * на Лазар Търповски. Нито един жив,
всички са загинали. Бях се запознал през 1941 год. в с. Косинец с
Ламбро поп Филипов. Познавах се също и с Коста Търповски, брат на
Лазар Търповски, загинал при Кожани, начело на партизани, през
1943 година. В Дъмбени трябваше да потърся Ламбро. С него вечеряхме
ме на общоселска трапеза, след което се отправихме за домът му
на спане. Ламбро беше прогресивен човек, с правилно за времето
схващане. В присъствието само на жена му, разговаряхме до зори за
войната, за Германия, за СССР и за крайната победа, която според
Ламбро ще е на страната на съюзниците и преди всичко на Русия.
На другия ден посетих родните къщи на Лазар Поптрайков и Лазар
Москов. Ходихме в училището, където Поптрайков преди повече от 40
години бил посадил ореховото дръвче, което много обичал.

Във Въмбел исках да науча подробности за загиналите 19
въстаници, през Илинденското въстание, в местноста "Дулите". Трагично загинаха въмбелци за свободата на Македония и за славата
на Костурско.

В Смърдеш не се отбих, тъй като бях минавал през 1941 год.
Тогава посетих и опожарените домове на Чекаларов и Кляшев. От
Смърдеш бяха Лаки Поповски бомбаджията и Стерио Стериовски. И
двамата достойни съселяни на Чекаларов и Кляшев.

Колект. п. „АВ"

Знаех,че родоотстъпника Коте Христов от Руля обезглави ранения при Чанища /Мориховско/първи организатор и ръководител на Костурско Лазар Поптрайков.Това става през втората половина на м.Октомври,1903 год.на "Лисец" между селата Статица и Ощима.И по някакви неведоми пътища на нашето подсъзнание,без да е имало предварителна уговорка,ние отминаваме с.Руля и се насочваме към Ощима.Горещ юлски ден,жетва е,"леп се бери".В селото намерих 5-6 стари хора,трима мъже,две жени и купчина сополанчета. "Леп се печи,синко.Сите люги се по кьро.Нема кой да те види и поможи" Помолих един от старците да каже на младежите,че Спиро Василев с другарите си,мина през селото и поръча,ако немат работа,утре, неделя,да дойдат в Желево.Като стана лаф с дядото за Лазо Поптрайков,един от старците въздъхна и рече: "Е синко,Госпо да го утепа на Коте,той му изпи кръвта,му я посече главата и му е пущи на гръцкия владика во Костур.Лазо беше препеен,личен,млад и умен човек.Ама Госпо го накажа и на Коте - го обесия турците во Битоля.Целата епархия се израдва".

На другия ден,неделя,в Желево беха надошли не само хора от Ощима,а и от Търново и Руля,с младия спретнат свещеник.Събрани при черквата в Желево стана цяла сбирка.Говори се за войната, за миналото и за днешното дередже на Костурско,без да можеме,разбира се,да разрешиме въпросите.На обяд имаше голяма обща трапеза от 4-те села,на която се пиха наздравици за миналото на Костурско за загиналите герои,за свободата на Македония и пр.Само рулчани и техния поп останаха недоволни,за това че не посетихме селото им."За Коте що е криво цело село"- каза свещеника с въздишка. И тогава,пък и сега смятам,че беше грешка дето пренебрегнахме село Руля.

ЦГИД: Дело
Кутр. Л. .ав

Оставаха да се посетят селата Бабчор и Прекопана,и двете на планината Вич.Първото бе родно село на Никола Трифонов,бивш центров войвода и мой личен приятел.На Бабчор се пратиха най-мно-

го храни и продукти и поради това,посрещането бе много тържествено.Още като заслизахме от Вишенско,камбаните забиха и целото село излезе да ни посрещне.След опознаване,питане и разпитване за близки и познати,В.Стумбов каза неколко насърдчителни слова на събралите се селяни и после всички се отправихме към училището. Там,бабчорци, бяха приготвили селска трапеза,от която не липсваха печени ярета,кокошки,баници и какво ли не още - хората искаха да се отплатят.На другата сутрин,изпратени от целото село с ура, песни и благопожелания нак да се видим,но при свободно Костурско, се разделихме с приветливите бабчорци.

През "Порта"се заизкачвахме за Прекопана.Отиването ни в Прекопана имаше за цел да се прехвърли Вич и се доберем по лесно до селата Бел-Камен и Негован и да посетим лобното място на легендарния костурски революционер и ръководител Васил Чекаларов, който на чело на голяма чета през 1913 година прекоси Македония от Дойран до Вич и на 9 Юли с.г.падна убит от преследващата го гръцка войска.За съжаление,поради лошото време не можахме да посетим ~~сетим~~ гроба на тоя легендарен борец за свободата на Македония,на Костурско.Желанието ми да се изкачим на"Сокле" - също не се осъществи.Времето бързо напредваше и на мене не оставаше друго,освен да вземем влака и да поемем обратния път.

ЦДИА ДВР
ИСТОР. АРХИВ

"Македоно-български комитет при остта,в Костур".

Една снимка с ликовете на Спиро Василев,Пандо Макриев от село Четирок,Лука Диманов от Дреновени,Кузо Киряковски от чи≠фликa Ана,Васил Стумбов от Вишени,Христо Руков от Косинец и Кръстьо Янков от гр.Хрупища,бе излезла в страниците на в."Зора"в София към края на Юли или в началото на Август,1943 година.За излизането ѝ на бял свет заподозрях Ст.и Р.,със знанието на ~~Кажжкажж~~

ЦЕНТЪР ДЛЯ ИСТОР. АРХИВ

Т.Б..Силно възнегодувах,защото никогаш не съм бил за дунанмите. Ст.и Р.ме уверяваха,че това било по изричното и голямо желание на приятелите от Костур,да се видят и показват.Макриев,Диманов и Киряковски,нарочно поръчали за това.Кандисах,какво можех да сторя, след свършения факт? Разбира се,и днес не съжалявам,че съм между своите съотечественици от Костурско.Истината е,че в Костур имаше македоно-български комитет който се възглавяваше от следните лица:Пандо Мокриев от Четирок,Лука Диманов от Дреновени,Паскал Калиманов от Добролища,Васил Янков от Маняк,Никола Георгиев - дядо Кольо от Кондороби,Кузо Киряковски от чифлика Ана и Коста Попандонов от с.Четирок - всички верни,честни и изпитани българи от Костурско,борци за освобождаването на Македония от гръцко робство. Значи в тоя комитет не влизаха Василев,Стумбов,Янков и Руков,тъй като те бяха отишли в Костурско в качеството им на представители на Костурското братство и Общокостурския граждански комитет да раздадат отпуснатите храни,облекло,обувки,читанки,черковни книги и пр.След като изпълнихме задачата си,приятелите от комитета пожелаха да се снемем,за спомен.И днес съжалявам,че в момента на снимането отсъствуваха от града четиримата другари от комитета, които също съжаляваха не-по-малко.Следователно,не само че не съжелявам дето съм се снел,но скърбя,че нямам от снимката.

Нека сега видим съдбата на членовете на комитета,преди още да се е настанила наново гръцка власт в Костурско.Лука Диманов и Кузо Киряковски през м.Май,1944 г.бидоха застреляни от германците в с.Горенци,обвинени,че като българи,като славяни - те са комунисти; Никола Георгиев /дядо Кольо/биде убит от гръцки андарти;Пандо Макриев и Коста Попандонов бяха убити в Битоля,като българи;Паскал Калиманов и Васил Янакиев много време трябваше да се укриват във Вардарска Македония,за да не бъдат унищожени.

Колкото се отнася до целите,които си бях поставил при

моето четвърто отиване в Костурско, смятам, че същественото от тия цели можах да постигна: посетих 45 селища и много исторически места; срещнах се с много хора, стари и млади, с които разговарях за работи отпреди и през Илинденското въстание; посетих лобните места на голяма част от костурските революционери-герои; запознах се отблизо с живота на нашите хора в условията на окупацията; разбрах за лишен път тяхните болки и надежди.

През тази четвърта обиколка, през м.м. Юни и Юли посетих следните села: Загоричани, Бобища, Олища, Бамбуки, Куманичево, Горенци, Маврово, Лучища, Футунища, Кондороби, Тихолища, Апоскеп, Сетома, Шестево, Вишени, Блаца, Черешница, Прекопана, Бабчор, Кономлади, Поздивища Черновища, Дреновени, Габреш, Желево, Ошима, Брезница, Въмбел, Смърдеш Капещица, Биглища, Лобаница, Косинец, Дъмбени, Св. Неделя, Четирок, Добролища, Желегоже, Тиквени, Изглибе, Хрупища, Маняк, Дупяк и Стария Чифлик до езерото, както и гр. Костур.

В обиколката ми на Македония, която направих през 1941 го 1942 и 1943 год. трябва да спомена, че съм минал и през градовет Паланка, Куманово, Скопие, Велес, Прилеп, Битоля, Воден, Енидже Варда Солун, Бер, Сер, Демир-Хисар, Драма, Кавала, Неврокоп, Разлог, Банско, Горна-Джумая, Свети Врач и селата: Зелениче, Горско, Айтос, Суровичево, Баница, Церово, Горничево, Горно Върбене - Леринско; Острово и Владово - Воденско и на връщане в България, минах през Кърджали, Момчилград, Гюмюрджина и Ксанти в Западна Тракия.

През тия мои неколкократни пътувания изпитах доста неприятности и трудности. За тях обаче не съжалявам. Считам, че изпълних, доколкото това ми бе възможно, моя дълг към родния ми край, към героично Костурско. Дано неговото патриотично население един близък ден постигне своята въжделена цел: Македония на македонците, Македония цяла, единна и неделима, в границите на Балканската Федерация!

ИСТОР. [illegible]